

Císařští důstojníci ve světle archeologie, faleristiky a antropologie

K vybraným hrobům ze zaniklého vojenského hřbitova v Praze-Karlíně

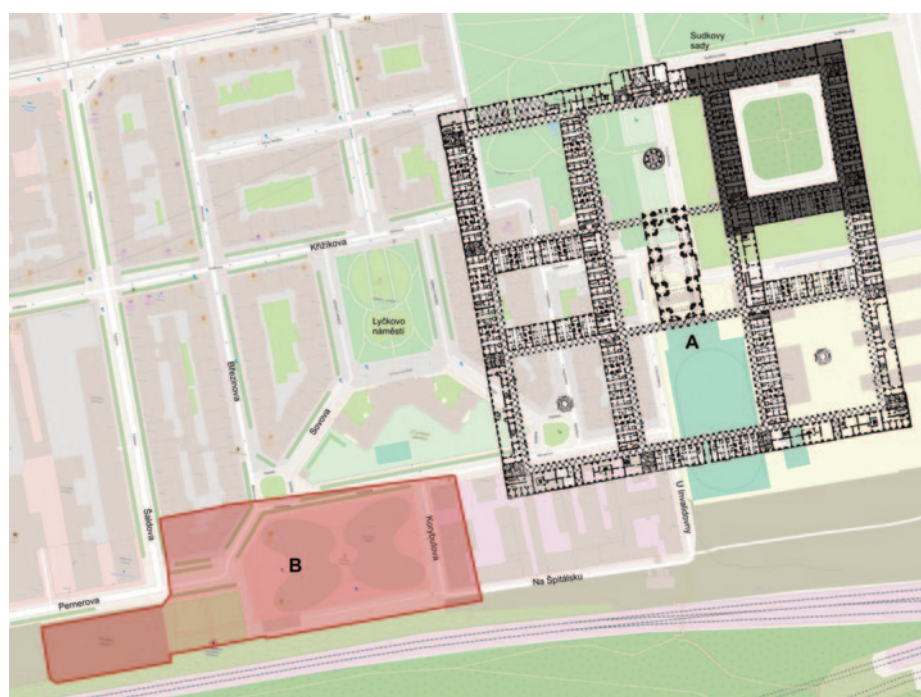
Martin Vyšohlíd – Michal Lutovský – Roman Bortel

Úvod

V letech 2022–2023 proběhl rozsáhlý archeologicko-antropologický výzkum nejmladší části zaniklého vojenského hřbitova nedaleko objektu Invalidovny v Praze-Karlíně, který nepřímo navázal na ještě rozsáhlejší výzkum z roku 2013. V obou případech byly práce vyvolány výstavbou nových administrativních budov na ploše hřbitova, který zanikl již v závěru 19. století, a v obou případech odkryl výzkum nejen velké množství kosterních ostatků, ale nalezeno bylo také úctyhodné množství předmětů vypovídajících jak o sepulkrálních zvyklostech 18. a 19. století, tak o tehdejší hmotné kultuře – pohřebních oděvech vojáků a civilistů i o předmětech, se kterými byli pochováni. Tento příspěvek je – kromě základní informace o hřbitově a okolnostech a průběhu jeho výzkumu – zaměřen na velmi malý, ale zato výjimečný segment tohoto rozsáhlého fondu movitých nálezů.

Stále častější směřování archeologických terénních akcí k horizontům chronologicky výrazně mladším, nežli bylo ještě v relativně nedávné minulosti myslitelné, přináší do archeologického povědomí předměty, které dosud stály mimo zájem tohoto oboru. Byť jde často o marginálie zastoupené jen ojedinělými artefakty, je potřeba i jim věnovat díl pozornosti. Kromě základních informací o výzkumu zaniklého vojenského hřbitova se tak tématem našeho příspěvku stala vyznamenání vyzvednutá z několika důstojnických hrobů. Dotyk archeologie a faleristiky je sice v tomto případě pouze letmý, zahrnuje ale bezesporu zajímavý a ojedinělý kontext. Dosavadní nálezy tohoto typu artefaktů vyzved-

Obr. 1. Praha-Karlín. A – promítnutí půdorysu původního projektu Invalidovny do současné katastrální mapy (šedě zvýrazněna realizovaná část budovy), B – přibližný rozsah komplexu zaniklých hřbitovů pod svahem Vítkova. Digitalizace: J. Růžička, úprava: M. Vyšohlíd.

nutých ze země totiž obvykle pocházejí z detektorových průzkumů, kdy k nejčastěji nalézaným náleží vyznamenání vztahující se až k první světové válce, ať již jde o Karlův vojenský kříž založený na sklonku roku 1916, případně německý Čestný kříž světové války ustavený roku 1934, oba ražené v milionových nákladech a v nálezech reprezentující nejspíš ztracené či zahozené kusy. Po chronologické stránce zcela výjimečným nálezem je sice přívěsek v podobě Zlatého rouna z bojiště z počátku třicetileté války u Rozvadova, v tomto případě ale nejde o část jednoho z nejprestižnějších nositelných ocenění novověké Evropy, ale o bronzovou vojenskou nášivku, která řád pouze napodobuje (k nálezu podrobně *Preusz 2017*).

Historie hřbitova

Vznik karlínského vojenského hřbitova byl úzce spjat se založením nedaleké barokní Invalidovny – rozsáhlého objektu určeného pro ubytování válečných invalidů. Budova byla projektována a vystavěna Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem podle vzoru pařížské Invalidovny v letech 1731–1737 (*Mika 2011*, 11). Základní kámen byl za účasti císaře Karla VI. položen 15. srpna 1732, kdy se císařský pár zastavil v Praze cestou do Karlových Varů; tou dobou byla Invalidovna již rok rozestavěna. Projekt původně počítal s ubytováním pro 4000 invalidů s rodinami, vzhledem k nedostatku financí byla však realizována pouhá jedna devítina původního velkolepého plánu (*obr. 1:A*). Nejvyšší počet zde ubytovaných vojáků a jejich rodinných příslušníků tak dosáhl zhruba 1500 osob.

Úplné počátky pohřbívání vojáků na zdejším hřbitově byly ve starší literatuře komentovány poměrně nejasně. Zdá se, že na začátku existence Invalidovny byl využíván hřbitov u kostela Obrácení sv. Pavla u Poříčské brány.¹ Až roku 1753 byl dle písemných zpráv založen nový hřbitov pod svahem Vítkova, který začal sloužit nejen k pohřbívání invalidů, ale také vojáků posádkou v Praze (*obr. 1:B*).

Obr. 2. Výřez z Monumentálního plánu královského hlavního města Prahy od J. Brože z roku 1885 (A – pravděpodobně budova márnice, B – dosud stojící kaple v důstojnické části hřbitova, C – zaniklá kaple evangelického hřbitova). Zdroj: Virtuální mapová sbírka Chartae-Antiquae.cz [online]. Zdíby: Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., <http://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/19869> [23. 8. 2023].

Hřbitov byl od počátku rozdělen na část pro mužstvo a část důstojnickou a postupně se stal místem posledního odpočinku pro všechny vojáky z pražských posádek a pro vojáky v penzi, kteří byli bytem v Praze a chtěli být pohřbeni na vojenském hřbitově či neměli rodinný hrob někde jinde. V roce založení byla také vybudována barokní kaple, v jejímž interiéru je dochována freska znázorňující Korunovaci Panny Marie a české patrony (*Podlaha – Šittler 1901*, 207). Kaple byla postavena v důstojnické části hřbitova a dnes je jedinou dochovanou památkou jeho někdejší existence (*Kučera 2004*). Plocha hřbitova byla postupně více členěna a následně také rozšířena. Důležitým mezníkem byl rok 1784, kdy došlo k vyčlenění plochy pro dva evangelické hřbitovy – německý luteránský a český helvetský.² Evangelické hřbitovy (s vlastní

1 Kostel se špitálem pro chudé a nemocné a pro opuštěné děti založila Staroměstská obec roku 1504. Okolo kostela vznikl rozsáhlý hřbitov, který sloužil pro potřeby špitálu a nárazově v době moru. Za třicetileté války byl kostel i s budovami na začátku roku 1646 z bezpečnostních důvodů pobořen. Po skončení bojů jej obec dala i se hřbitovem opět obnovit (stavba nového kostela začala roku 1657). Zbořen byl roku 1861, nicméně již od josefínských reforem nesloužil svému účelu.

2 Již o sedm let dříve, roku 1777 však dostali norimberští kupci povolení ke zřízení krypty pro nekatolické důstojníky a některé kupce (k její výstavbě došlo roku 1781).

samostatnou kaplí) byly pravděpodobně rozšířeny v letech 1833 a 1863. Roku 1801 došlo také k výraznému rozšíření hřbitova vojenského, a to směrem západním, kde vznikla nová část pro důstojníky. Celková plocha hřbitovního komplexu nakonec dosáhla téměř 23 000 m², přičemž byl celý komplex ohrazen zdí a jeho jednotlivé úseky pak byly rozčleněny dalšími zídkami (obr. 2). Na hřbitově rostly vzrostlé cypřiše a již ve 30. letech 19. století působil údajně spíše zanedbaným dojmem, zarostlý četnými náletovými dřevinami a plevelem; jednalo se ale patrně o dobový stav, který se v průběhu let někdy zhoršoval a někdy zlepšoval (obr. 3). Situaci hřbitova jistě nezlepšovaly ani povodně, které čas od času Prahu a její okolí postihovaly a které se po karlínské pláni rozlévaly často až po úpatí Vítkova.

Obr. 3. Pohled z Vítkova směrem k severu na Karlín okolo roku 1850. V popředí karlínský hřbitov s kaplí v části pro důstojníky. V pozadí budova Invalidovny. AHMP, Sbírka grafických listů, sig. G 2910. Zdroj: <http://www.veduty.cz/veduty/permalink?xid=4fb13c195e4618702625eb4d4a312c28> [10. 8. 2023].

Celkový počet zde pochovaných vojáků a civilistů není znám, ale zcela jistě dosahoval nižších desítek tisíc, vždyť velmi hrubý odhad hovoří o 3000 důstojnících a jejich rodinných příslušnících. Na hřbitově se pohřbívalo průběžně podle potřeby, ale velké množství těl zde bylo pohřbeno do hromadných hrobů v krátkých časových úsecích v souvislosti s konkrétními válečnými událostmi, a to zejména během napoleonských válek v roce 1813 a za prusko-rakouské války roku 1866 (Michálkovi 2008a, 71–79). Na žádost karlínského purkmistra byl císařským rozhodnutím ze dne 21. listopadu 1866 hřbitov zrušen. Důvodem byla především rozrůstající se zástavba karlínského předměstí, která se dostala do jeho bezprostřední blízkosti. V monarchii nicméně plynul čas svým tempem, a tak se na hřbitově i nadále pohřbívalo a konaly se tam občasně vzpomínkové slavnosti a piety. Až po zatopení hřbitova ničivou povodní v září 1890, bylo roku 1894 definitivně schváleno jeho zrušení. Současně bylo rozhodnuto o transferu vybraných ostatků i umělecky nejceněnějších náhrobků na další hřbitovy. Obec karlínská převzala pozemky hřbitova postupně v letech 1905–1911, přičemž na vojenském hřbitově bylo údajně exhumováno okolo 5000 těl, z toho necelá tisícovka v důstojnické části hřbitova (mj. 20 generálů a 25 plukovníků). Většina z nich byla přepohřbena na centrální pražský hřbitov na Olšanech (odd. 10b hřbitova IX). Nejvyšším důstojníkům byla přidělena spolu s jejich náhrobky samostatná hrobová místa. Těla vojinů a nižších důstojníků byla uložena do oddělených hromadných hrobů (Michálkovi 2008b, 160–181). Přenesen byl například také pomník darovaný carem Alexandrem I. jako uctění 45 ruských důstojníků padlých roku 1813. Ten se dnes nachází na Olšanských hřbitovech II, na pohřebišti ruských vojáků.

Ostatky a některé pomníky byly přeneseny také k památníku bitvy u Štěrbohol (1757), kde stál pomník pruského generála Kurta Christopha hraběte Schwerina (1684–1757), a kde tak vznikl nový vojenský hřbitov. Byly sem převezeny rovněž ostatky vojáků z vojenského hřbitova na Hradčanech (celkem se mělo jednat o ostatky 30 důstojníků zemřelých v letech 1813 a 1866). Štěrboholský hřbitov zcela zanikl po druhé světové válce a pomník byl v nové podobě odhalen až roku 2007.

Část hřbitovních pozemků využila zprvu karlínská obec pro obecní pokusné a zásobní zahrady, ale nakonec většinu pozemků prodala v letech 1906 a 1917 strojírně Breitfeld, Daněk a spol. (pozdější ČKD Praha) pro rozšíření továrny (především skladových hal) a stavbu železniční vlečky.³ Zbytky továrních budov byly strženy po povodních z roku 2002, a uvolnily tak místo nové plánované zástavbě.

3 Strojírnu založil Čeněk Daněk roku 1854, když do Karlína spolu s Karlem Bedřichem Breitfeldem přestěhovali z Nového Města Breitfeldovu strojírnu. Postupně se z ní stal největší průmyslový závod na území Karlína (Mika 2011, 126).

Základní informace o archeologicko-antropologických výzkumech

Jak bylo zmíněno v úvodu, již roku 2013 proběhl archeologicko-antropologický výzkum ve střední a východní části hřbitova na místě dnešní budovy AFI Karlín Business Center (Butterfly) mezi ulicemi Pernerovou a Korybutovou (obr. 4).⁴ Jednalo se o plochu více než 7000 m², výzkum nicméně proběhl metodou vzorku, a to celkem na 12 % celkové plochy zasažené stavbou. Šlo o plochy s největší hustotou uložených těl s výběrem reprezentativních úseků různých částí hřbitova. Při tomto výzkumu bylo odkryto 1019 hrobů se 1429 jedinci, kdy jejich největší část náležela k vojenskému hřbitovu mužstva, menší pak k luteránskému a helvetskému hřbitovu. Důstojnická část hřbitova tehdy nebyla stavbou zasažena, a tudíž ani zkoumána (Kacl – Průchová 2017).⁵ Ve vojenské části hřbitova bylo prozkoumáno celkem 677 jedinců, z nichž přes 97 % spadalo do věkové kategorie juvenis a adultus–senilis, tedy dospívajících a dospělých jedinců, a plných 60,1 % bylo mužů, což odpovídá charakteru této části hřbitova.⁶ Z celkového počtu třiceti zkoumaných vícečetných hrobů (dva a více jedinců) jich do plochy vojenského hřbitova náleželo 17, z nichž 12 hrobů tvořilo 20 a více jedinců (21 až 140 těl na jeden hrob).

V letech 2022 a 2023 proběhl v několika etapách výzkum v západní části důstojnického hřbitova jižně od Pernerovy ulice. Ten sloužil k pohřbívání pražských velitelů a důstojníků městské posádky, penzionovaných důstojníků bytem v Praze nebo těch, kteří dožili na Invalidovně.⁷ Pohřbívání zde byli také důstojníci cizích armád, kteří v Praze zemřeli v důsledku zranění z bitev nebo podlehlí nemoci. Tato část hřbitova byla založena roku 1801 v ploše cca 3650 m², a to z nutnosti rozšířit již zaplněnou původní část důstojnického hřbitova, na kterou od západu navazovala (obr. 4). Jako hřbitov tedy tato

část sloužila necelých sto let. Archeologický výzkum proběhl v místě stavební jámy budoucí administrativní budovy („administrativní objekt Pernerova – Šaldova“) a její retenční nádrže v celkové ploše 2600 m² (z toho 2300 m² v ploše hřbitova, tj. 63 % z rozlohy této nejmladší části pro důstojníky).⁸ Celkově bylo nakonec odkryto 835 jednotlivých hrobů, z nichž bylo antropologicky zkoumáno a vyzvednuto ca 1322 jedinců.⁹ V druhotných pozicích nebo nezkoumaných antropologicky bylo podle předběžného a velmi hrubého odhadu vyzvednuto dalších téměř 3000 jedinců (jen pro představu více než 500 banánových beden lidských

Obr. 4. Praha-Karlín. Přibližný rozsah zemních zásahů staveb z let 2013 (modře) a 2022–2023 (červeně) v místech zaniklého karlínského hřbitova, jehož přibližný rozsah je vyznačen zeleně. Úprava: M. Vyšohlíd.

4 Parcelní čísla ppč. 663/1, 664/1, 665/1, 665/2, 665/3 (dnešní novostavba čp. 691, ppč. 665/8). V lednu toho roku proběhl zjišťovací výzkum (Kacl 2013), na který navázala terénní část plošného předstihového výzkumu v průběhu června až listopadu (Kacl 2017; 2018).

5 Ostatky z nezkoumaných částí hřbitova byly vyzvednuty v průběhu zemních prací stavby a přepohřbeny.

6 Nedospělí jedinci, u kterých nebylo pohlaví definováno, tvořili 20,4 %, jedinců, u kterých nebylo možno pohlaví odhadnout, bylo 14,8 % a ženy tvořily pouhých 4,7 % (Kacl – Průchová 2018, 164, tab. 5, 6).

7 Také na této ploše proběhla zjišťovací sondáž, a to v březnu roku 2022. Ta potvrdila dochování ostatků i zde, a od konce dubna tak na ni navázaly první práce v rámci plošného odkryvu, které trvaly nepřetržitě do konce listopadu. Další plocha byla zkoumána v lednu a únoru roku 2023 a celá terénní část výzkumu byla dokončena v srpnu až září téhož roku.

8 Parcelní čísla ppč. 400, 401/1.

9 Jednalo se o 292 kompletně a 1030 částečně dochovaných ostatků.

kostí). Kompletně se tak podařilo prozkoumat okolo 53 % stavbou ohrožené plochy, částečně bylo prozkoumáno dalších 22 % plochy a na zbylých 25 % plochy došlo k ručnímu sběru ostatků s dokumentací vybraných situací v průběhu zemních prací stavby. Odkryty a dokumentovány byly rovněž doklady osídlení předcházející vzniku hřbitova i z doby zdejší industriální éry po jeho zániku.

Hřbitovní horizont můžeme předběžně rozdělit do tří základních úrovní. Jako nejstarší se jeví hromadné hroby, jejichž detailní analýza bude ještě předmětem dalšího bádání. Předběžně však lze konstatovat, že i přes částečnou vzájemnou superpozici některých z těchto hrobů náleží jejich větší část do období podzimu a zimy 1813. Podle dobových zpráv kopaly na podzim toho roku desítky vězňů na hřbitově každý den rozsáhlé jámy pro pohřbívání stovek obětí napoleonských bitev u Drážďan a Chlumce, které proběhly na konci léta. Tisíce zraněných vojáků byly v září transportovány do Prahy, kde jich velké množství podlehl zraněním, či spíše šířícím se infekčním nemocem (*Švankmajer 2004*, 130–139). Nelze ovšem vyloučit, že některé hromadné hroby budou moci být spojeny například s obdobím prusko-rakouské války roku 1866. Odkryto bylo celkem 68 vícečetných hrobů (dva a více jedinců), ovšem hrobů s 20 a více jedinci, které můžeme dávat do souvislosti s výše zmíněnými válečnými událostmi, bylo nalezeno 18. Těla byla do těchto hrobů ukládána téměř vždy bez rakví, našly se stopy po prosypávání jam vápnem. I když v těchto hrobech převládala těla mladších mužů, v některých z nich tvořily významnou část ostatky žen. Jednalo se pravděpodobně o ošetřovatelky, družky nebo manželky vojáků, které rovněž podlehlly epidemii infekčních nemocí.

V rámci „regulérního“ důstojnického hřbitova bylo prozkoumáno 768 hrobů. Obecně lze konstatovat, že v průběhu obou výzkumů bylo velmi problematické identifikovat v terénu hrany jednotlivých hrobových jam na úrovni původního povrchu hřbitova, což bylo dáno jak shodným charakterem zásypu jednotlivých hrobů i jejich okolí, tak hustotou vykopaných hrobů, které se velmi často navzájem narušovaly. Zpravidla tak bylo nutné přistoupit ke skrytce terénu hřbitovního souvrství až na úroveň těsně nad rakvemi či kosterními ostatky, tak aby bylo možné identifikovat a preparovat konkrétní hrobovou jámu. V kategorii primárních pohřbů jednoho jedince byla naprostá převaha těl uložena do dřevěných rakví (okolo 90 %), část jedinců nebyla pohřbena v rakvi (občas se stopami prosypání vápnem) a nejmenší procento těl bylo uloženo do rakví kovových.¹⁰ Orientace těl se přizpůsobovala uspořádání jednotlivých ploch hřbitova, v jeho zkoumané části pro mužstvo stejně jako v důstojnické části hřbitova však převládala orientace Z–V. Ovšem s výjimkou míst podél severní ohradní zdi důstojnického hřbitova a jeho východní části, kde byla orientace hrobů od severu k jihu. Významnou část vyzvednutých ostatků v důstojnické části hřbitova tvořily ženy,¹¹ což byly bezpochyby manželky, sestry nebo dcery zde pohřbených důstojníků.

Ačkoliv se jedná o vojenský hřbitov, válečná zranění (sečná, bodná, střelná) se dosud jednoznačně prokázat nepodařila. Několik případných stop či náznaků, které se ovšem mohou týkat pozdější manipulace s ostatky při druhotných zásazích do hrobů, je potřeba ještě detailněji prověřit. Nejčastějšími patologiemi se v kosterním materiálu jevíly zubní kazy, cysty v čelistech, ortodontické anomálie (špatný růst zubů), artrózy (osteofyty), osteoporózy, ankylózy (srůst kloubů kostí), kongenitální bloky (srůst obratlů), skoliózy, Schmorlovy uzly na obratlích, osteomyelitidy (včetně syfilis) a zhojené fraktury dlouhých kostí. Mezi věkově zajímavé patřila např. osifikace hrtanových chrupavek. Zajímavostí byly také četné odříznuté ale mnohdy přiložené vrchlíky lebek, tzv. kraniální pitvy, které probíhaly po úmrtí dané osoby a zřejmě dokládají studijní praxi tehdejší lékařské vědy.

V průběhu obou výzkumů byly veškeré ostatky z jednotlivých prozkoumaných hrobů (včetně hromadných) po laboratorním zpracování a analýze předány do depozitáře antropologického oddělení Národního muzea. Ostatní lidské kosti, které byly nalezeny v druhotných pozicích nebo nebyly předmětem detailního antropologicko-archeologického výzkumu, byly vybrány a pietně přepohřbeny do

10 Deset kovových rakví bylo odkryto v evangelických částech hřbitova v roce 2013, dvě kovové rakve *in situ* byly odkryty v důstojnické části hřbitova v roce 2022 (další fragmenty kovových rakví byly odkryty v druhotných polohách).

11 Z celkového počtu 768 jednočetných pohřbů bylo 124 mužů (20,6 %) a 149 žen (24,7 %). Na 330 jedinců nebylo určeno (54,7 %) a 165 hrobů bylo prázdných nebo nebylo vyzvednuto a tudíž určeno (21,5 %).

společných hrobek na Olšanských hřbitovech (hřbitov IV, odd. 9). Hrobka určená pro lidské ostatky vyzdvižené roku 2013 byla vysvěcena roku 2016 a zdobí ji kopie náhrobku se sochou fyzilíra (pěšák s puškou), který stál původně na karlínském hřbitově (obr. 5:A). Nedaleko od ní byla vybrána další hrobka pro kosterní ostatky z let 2022–2023, kde byly kosti uloženy do kobky pod podlahou a budoucím záměrem je vytvořit v přízemí hrobky pietní místo, kde by byl prezentován výběr nalezených náhrobků (nápisových desek) a movitých nálezů, včetně informací o historii a archeologii karlínského hřbitova (obr. 5:B).

Obr. 5. Hrobky určené pro přepohřbení kosterních ostatků ze zkoumaného karlínského hřbitova (A – nově vybudovaná hrobka pro ostatky z výzkumu roku 2013, B – starší nově využitá hrobka pro ostatky z výzkumu z let 2022–2023). Foto M. Vyšohlíd.

Široké spektrum archeologických nálezů

Archeologické movité nálezy můžeme rozdělit do několika základních časových horizontů a druhových kategorií. Časově jde o nálezy hřbitovu předcházející, nálezy z doby jeho existence a nálezy z doby po jeho zániku, tedy z období zdejšího továrenského provozu. Nejstarší doklad osídlení reprezentoval ojedinelý nález několika zlomků keramických nádob z období staršího eneolitu (kultura s nálevkovitými poháry).¹² V průběhu středověku bylo toto území nejspíše využito jako louky, pastviny nebo vinice a centrum středověké vsi leželo severozápadně odtud v blízkosti Poříčské brány hradeb Nového Města pražského (Míka 2011, 8–10). V období raného novověku zde pod svahem Vítkova postupně vznikala roztroušená zemědělská zástavba. Na ploše výzkumu bylo odkryto opukové základové zdivo domu o půdorysu 10 × 6 m a ve vzdálenosti cca 22 m od něj studna s kamenným věncem. Keramické zlomky ze zásypu studny pocházely ze 17.–18. století. Velké množství keramických zlomků z 16. až 19. století bylo nalezeno také v souvrství hřbitovního horizontu. Jejich nálezy rovněž naznačují intenzivnější využití plochy před vznikem nejmladší části hřbitova.

Nalezené předměty související s existencí hřbitova lze rozdělit do několika základních kategorií, jejichž specifik a počty budou prezentovány na základě nejnovějších zjištění z výzkumu důstojnické části hřbitova v letech 2022–2023.¹³ Naprostá většina zesnulých byla v běžných hrobech pochována v dřevěných rakvích, s čímž souvisí obrovské množství dochovaných kovových artefaktů, které byly původně součástí konstrukce a výzdoby rakví. Nejpočetnějšími nálezy byly samozřejmě železné hřebíky, kterými byly jednotlivé díly rakví spojeny. Těch bylo nalezeno téměř 2000 a v naprosté většině se jednalo o ručně kované kusy. Pouze ve velmi omezeném množství několika málo procent byly nalezeny již továrně vyráběné hřebíky podobné těm dnešním. Další velmi početnou skupinu nálezů reprezentovala kovová madla rakví (přes 700 fragmentů) a záštity v místě jejich upevnění (rovněž stovky kusů), ozdobné šrouby pro uzavření vík rakví, plechová výzdoba vík a výjimečně zůstala dochována také textilní výstelka rakví a drobné kovové hřebíčky (cvočky), kterými byly textilie upevněny. Specifický kovový prvek na některých víkách reprezentovaly plechové lisované číslice s rokem pohřbu.

¹² Za určení zlomků keramiky děkujeme Luboru Smejtkovi.

¹³ Počty odpovídají nálezům předmětů od dubna 2022 do února 2023. Menší množství nejnovějších nálezů ze srpna a září roku 2023 nebylo z časových důvodů do těchto statistik započteno.

Další rozsáhlou skupinu artefaktů představovaly předměty, s nimiž byli zesnulí pochováni a které lze rozdělit na tři subkategorie: předměty, které byly součástí jejich oblečení, předměty spojené s vírou zemřelých a jejich pohřebním ritem a předměty osobní povahy. Do první kategorie náleželo především více než 1300 knoflíků a jejich fragmentů. Mezi nimi jednoznačně převažovaly knoflíky z barevných kovů, zvláště mosazné nezačaté kusy, přičemž pouze několik desítek knoflíků mělo nějaké vojenské či jiné insignie (orlice, označení jednotlivých složek armády nebo čísla jednotek). Z dalších materiálů lze uvést železo, kost, sklo a jejich kombinace. Spíše výjimečně zůstaly dochovány oděvní háčky a očka, přezky opasků a řemení (okolo 14 kusů) nebo hodnotní označení v podobě šesticípé hvězdičky z tenkého plechu z barevného kovu. Sporadicky zůstaly dochovány rovněž fragmenty textilií pohřebního oděvu a torza kožených bot.

Předměty spojené s římsko-katolickou vírou jejich majitelů a pohřebním ritem reprezentovalo především zhruba 250 křížků (krucifixů) a jejich fragmentů. Jednalo se jak o krucifixy střední velikosti, které drželi zesnulí v ruce, tak o menší křížky, které měli zavěšeny na krku jako přívěsek, nebo které byly součástí růžence. Také zde jako materiál převažovaly slitiny mědi, ale mnoho křížků bylo vyrobeno ze dřeva nebo kosti, výjimečně pak ze železa, keramiky a porcelánu. Převážně v drobnějších fragmentech v podobě jednotlivých korálků (z kosti, skla, dřeva nebo klokočí) byly nalézány rovněž růžence. Relativně početnou skupinu (přes 70 kusů) pak tvořily tzv. svátostky (medailky), které často reprezentovaly upomínku na nějaké konkrétní poutní místo. Ty byly ve velké většině vyráběny rovněž ze slitin mědi, případně v kombinaci se sklem či organickými materiály jako papír, dřevo apod.

Co do početnosti nálezů, tvořily nejmenší skupinu předměty ostatní, často osobního charakteru. Mezi ně patřily šperky: nalezeno bylo několik zlatých a stříbrných prstenů a náušnic. Výjimečným nálezem byl plastový hřeben a nalezeno bylo i několik zubních protéz. S určitými výhradami můžeme do této kategorie počítat také nalezené mince (30 ks). Většina z nich však pocházela ze souvrství hřbitova či zásypu hrobových jam a pouze ve výjimečných případech bylo jednoznačně prokázáno jejich záměrné uložení do rakve. Specifickými nálezy jsou i nositelné dekorace,¹⁴ jimž jsou věnovány následující kapitoly.

Zcela samostatnou a poslední nálezovou kategorií v rámci období existence hřbitova pak reprezentují fragmenty náhrobků a dalších předmětů spojených s existencí a úpravou jednotlivých hrobových míst. Relativně četné byly nálezy fragmentů keramických květináčů a naopak výjimečné byly nálezy fragmentů skleněných nádob, které sloužily jako svícny nebo ochrana svíček proti větru (např. druhotně seříznutá lahev, do které mohla být postavena svíčka). Zcela sporadické byly pak nálezy litinových zlomků zábradlí ohraničujících původně konkrétní hrobové místo. Velkou část náhrobků zcela jistě tvořily kamenné sokly a do nich zasazené zdobené litinové kříže s Kristem a cedulkou se jménem zesnulého. Takové kříže ani jejich fragmenty však nalezeny nebyly a je zřejmé, že byly po zrušení hřbitova znovu využity. Celkově pak bylo nalezeno více než 280 fragmentů kamenných náhrobků, obrub hrobů nebo náhrobních desek. Pouze malé procento z nich reprezentovalo nápisové desky (přes 30 fragmentů), přibližující informace o zde pochovaných důstojnících a jejich rodinných příslušnících. Písemné prameny jsou bohužel značně torzovité a ani zdaleka nevytváří ucelenou představu o konkrétních lidech, kteří byli na hřbitově pohřbeni. Druhotné využití některých náhrobků v podezdívkách mladších hrobů nebo ve zdivu hrobek zároveň podává důkaz o rušení hrobových míst již v průběhu existence hřbitova.¹⁵ Z nemnoha odkrytých zděných cihlových hrobek a ze hřbitovní zdi zároveň pochází kolekce značených cihel dovolujících identifikovat, které pražské cihelny dodávaly materiál na jejich stavbu.

Poslední časový horizont je spojen s existencí zdejší strojírny. Před její výstavbou byl hřbitov překryt cca 1,5 m silnou navážkou, aby se vyrovnal terén s okolím. V průběhu skrývky byly dokumentovány

14 Obecný faleristický termín zahrnující předměty určené k dekorování, tedy veškerá nositelná vyznamenání: jak rády, tak záslužná vyznamenání i nositelné pamětní medaile či výsluhová ocenění apod.

15 Veškeré nalezené náhrobky byly pečlivě dokumentovány – změřeny, popsány a fotograficky zdokumentovány. Větší část z nich však byla pro svou fragmentárnost skartována. Nejlépe dochované náhrobky a jejich nápisové desky byly uloženy do depozitářů společnosti Archaia Praha, z. ú., Muzea hlavního města Prahy a Hřbitovů a pohřebních služeb hl. m. Prahy, p. o. (Olšanské hřbitovy).

Obr. 6. Praha-Karlín. Celkový plán výzkumu důstojnické části hřbitova z let 2022–2023. Šedě vyznačeno obvodové zdivo hřbitova a nalezené podezdívky náhrobků, červeně cihlové hrobky a obruby hrobů, žlutě hroby s nálezy vojenských vyznamenání a zeleně nálezy kamenných náhrobků zmíněných v textu. Digitalizace: E. Ditmar, upravitel: M. Vyšohlíd.

a zaměřeny především dochované základové konstrukce (zdiva, železobetonové patky, kolejiště a točna tovární vlečky). Zároveň byly fotograficky dokumentovány další nalezené předměty z tohoto nejmladšího sledovaného horizontu. Překvapením byl nález mohutného, několik tun vážícího litinové stroje pod podlahou mladší stavební fáze zdejších továrních skladů. Pravděpodobně se jednalo o část ve zdejší továrně vyrobené vodní turbíny.

Nálezy důstojnických vyznamenání

Vojenské dekorace byly nalezeny pouze v průběhu výzkumu roku 2022, a to ve čtyřech hrobech (hroby číslo 026, 441, 509 a 599) v celkovém počtu pěti kusů. Vyhodnocení vlastních nálezů dekorací je věnována následující kapitola, nyní se zaměříme na popis hrobů s těmito artefakty.

Hrob č. 026 byl odkryt v květnu 2022 ve střední části zkoumané plochy v jižním sousedství zděné cihlové hrobky 001 (*obr. 6:A*). V zásypu nad rakví orientovanou od západu k východu nebyly nalezeny žádné předměty, pouze více než stovka druhotně přemístěných lidských kostí nebo jejich fragmentů ze starších narušených hrobů. Při exkavaci hrobu byla odkryta velmi dobře patrná, ale zcela zetlelá rakev, avšak bez dochovaných lidských ostatků, které se zcela rozložily (délka rakve byla 200 cm, *obr. 7*). Ze zásypu v místě rakve bylo vyzvednuto enormní množství kovaných železných hřebíků v celkovém počtu 58 kusů, které sloužily ke spojení jednotlivých dílů dřevěné rakve (nejpočetnější nález z jednoho

Obr. 7. Praha-Karlín. Hrob 026 při začistění jeho povrchu (na-
hoře) a po exkavaci na úroveň
dna dřevěné rakve s nálezem
zbytku rukávu (uprostřed
a dole). Foto E. Ditmar.

Obr. 8. Praha-Karlín. Hrob 026. Manžeta na konci rukávu blůzy, mosazné knoflíky, kostěný knoflík a další dva drobné předměty ze slitiny mědi. Foto M. Vyšehrad.

Obr. 9. Praha-Karlín. Hrob 026. Vojenský služební odznak pro důstojníky. Foto M. Vyšehrad.

čival v pravé dlani); jednalo se o tzv. jetelový kříž o výšce 127 mm.¹⁷ Armádní kříž ležel na levé straně hrudi, vzhledem k poloze lze předpokládat, že byl zavěšený předpisově na úrovni prvního knoflíku uniformy (obr. 11 a 12).

16 Na základě aspektivní antropologické analýzy při vyzvedávání nebylo možno pohlaví jedince jednoznačně určit, ale vzhledem k některým poznatkům (metrické určení pohlaví jedince z dochovaných částí kostí stehenních a holenních) a k charakteru nálezů bylo zřejmé, že jde o muže.

17 Jedná se o typ latinského kříže, jehož břevna jsou ukončena třemi laloky připomínajícími jetelový listek. Bývá označován také jako kříž Lazarův a byl oblíbeným typem kříže pro umírající právě z důvodu upomínky na biblického Lazara. U lidí na pohřebním loži měl evokovat myšlenku zmrtvýchvstání (*Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009*, 1005, pozn. 5). Trojlíst má symbolizovat spojení Kristova kříže se sv. Trojicí.

hrobu z celého výzkumu). Součástí rakve byly původně také čtyři nalezené kruhové záštity (terčíky) o průměru 107 a 120 mm vyrobené z lisovaného plechu ze slitiny mědi, nicméně nebyla nalezena žádná madla, ke kterým původně záštity patřily. Z oblečení zemřelého bylo nalezeno torzo konce jednoho rukávu, 10 knoflíků, **Vojenský služební odznak pro důstojníky za 25 let služby** a dva další drobné předměty. Mezi knoflíky převažovaly mosazné lisované s očkem (kruhové vypouklého až čočkovitého tvaru, 2 kusy o průměru 13 mm a 5 kusů o průměru 20 mm). Nalezen byl také jeden atypicky mosazný litý knoflík s očkem oválného plochého tvaru o rozměrech 12 × 18 mm a dva kostěné kruhové vypouklé knoflíky se čtyřmi příčnými průvrty (průměr 17 mm). Ty byly původně spodní částí kombinovaných knoflíků, jejichž svrchní vypouklá část byla vyrobena nejspíše z mosazi (obr. 8 a 9).

Hrob č. 441 byl odkryt v srpnu 2022 v jiho-východním rohu stavební jámy v sousedství zděné cihlové hrobky 440 (obr. 6:B). Hrob byl orientován od severu k jihu s hlavou k severu a kostra, ležící v poloze na zádech s rukama překříženými přes sebe do kříže, byla již značně strážena (detailní antropologická analýza viz Příloha). Jednalo se o ostatky muže¹⁶ ve věku 30 až 50 let, uložené v dobře patrné zetlelé dřevěné rakvi, jejíž délka byla 180 cm (obr. 10). V samotném zásypu hrobu nad rakví nebyly nalezeny žádné předměty ani druhotně přemístěné lidské kosti. Nebyly rovněž nalezeny žádné kovové prvky dřevěné rakve. Z oblečení a osobní výbavy zesnulého se dochovalo 15 knoflíků, jeden krucifix a **Armádní kříž z let 1813/1814**. Všechny knoflíky byly lité mosazné (nebo bronzové) s očkem – vypouklého kruhového tvaru o průměru 22 mm. Původně spínaly jednořadý oděv a jeho kapsy. Bronzový krucifix měl nebožtík položený na levé straně hrudi (snad spo-

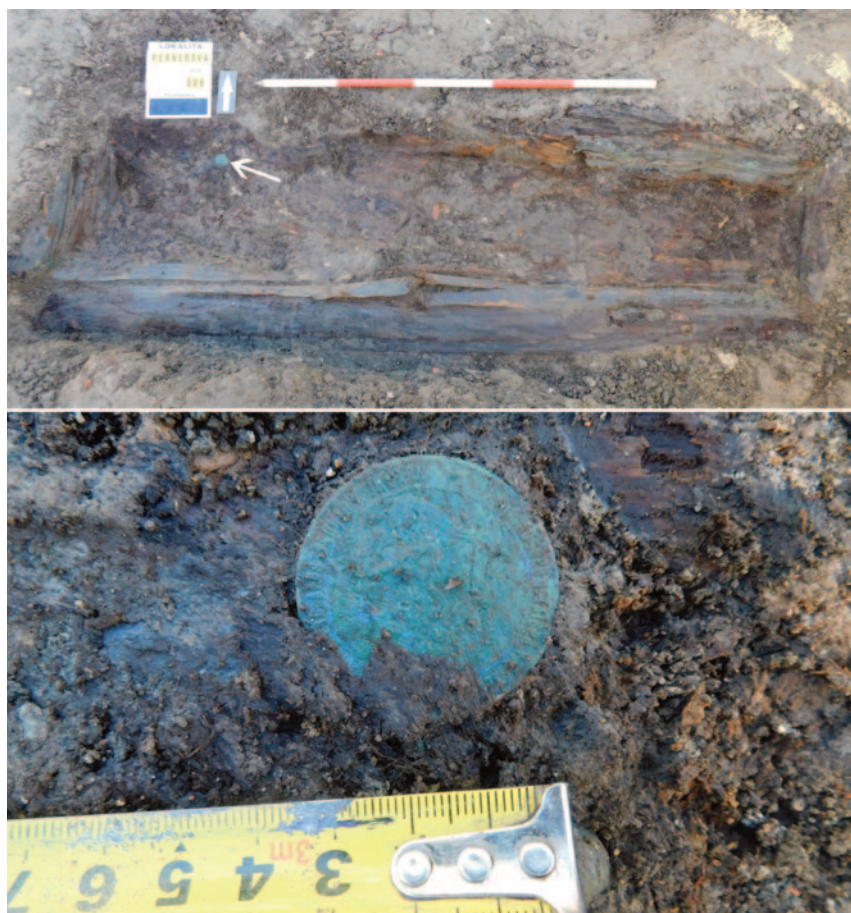

Obr. 10. Praha-Karlín. Hrob 441 po začistění kosterních ostatků a detail nalezeného krucifixu a Armádního kříže *in situ*. Foto E. Ditmar.

Obr. 12. Praha-Karlín. Hrob 441. Armádní kříž z let 1813/1814. Foto M. Vyšohlíd.

Obr. 11. Praha-Karlín. Hrob 441. Krucifix a jeden z nalezených knoflíků, které byly všechny jednoho typu. Foto M. Vyšohlíd.

Obr. 13. Praha-Karlín. Hrob 509 po začišťení zbytků rakve a detail nalezené Válečné medaile *in situ*. Foto E. Ditmar.

Obr. 14. Praha-Karlín. Hrob 509. Válečná medaile. Foto M. Vyšohlíd.

Hrob č. 509 byl odkryt v září 2022 v severozápadní části zkoumané plochy ve vzdálenosti cca 5 m od severní ohradní zdi hřbitova (*obr. 6:C*). Zahlouben byl do jednoho ze starších hromadných hrobů. Také u tohoto hrobu se dochovala dobře rozpoznatelná, avšak silně zetlelá dřevěná rakev o západovýchodní orientaci v délce 200 cm. Při odkryvu a začišťení rakve nebyly nalezeny lidské ostatky ani movité nálezy, vyjma jedné dekorace, **Válečné medaile**, jejíž poloha zhruba odpovídá standardnímu umístění na levé straně hrudi (*obr. 13 a 14*).

Hrob č. 599 patřil ve všech směrech k výjimečným. Odkryt byl v říjnu 2022 v severní polovině střední části plochy výzkumu, rovněž ve vzdálenosti zhruba 5 m od severní

ohradní zdi hřbitova (*obr. 6:D*). Hrobová jáma západovýchodní (mírně k severu vychýlené) orientace byla odkryta v jižním sousedství hrobu 499 s dobře dochovanou kamennou obrubou. Mimořádně dobře byla dochována dřevěná rakev dlouhá 200 cm. Na víku rakve zůstala patrná reliéfní výzdoba v podobě dvou spojených ratolestí a dochoval se rovněž (jediný případ v průběhu celého výzkumu) barevný (červený) lak rakve (*obr. 15*). Tělo bylo do rakve uloženo natažené na zádech, s rukama překříženými přes sebe, s hlavou k západu. Kostra se dochovala poměrně dobře a náležela středně robustnímu muži ve věku 60–70 let s výškou postavy okolo 172 cm (*obr. 16*; detailní antropologická analýza viz Příloha). Nalezeno bylo 27 železných hřebíků – šlo o mladší průmyslové (lisované) výrobky. Tento typ

Obr. 15. Praha-Karlín. Hrob 599 po začišťení víka rakve s patrnou výzdobou rato-
lestmi. Foto E. Ditmar.

Obr. 16. Praha-Karlín. Hrob 599 po začišťení kosterních
ostatků a detail nálezu
vyznamenání *in situ*. Foto
E. Ditmar.

hřebíků byl nalézán spíše výjimečně a dokládá zdejší nejmladší horizont pohřbívání konce 19. století. Součástí rakve byla čtyři litinová madla o délce 150 a 165 mm a k nim náležející litinové záštity – osm maskaronů v podobě lvích hlav o rozměrech 61 × 51 mm (*obr. 17*). Dochovanou výbavu zemřelého tvořilo celkem 23 knoflíků čtyř typů, jeden medailon (svátostka), dvě dekorace v obvyklém umístění v horní části levé strany hrudi (**Vojenský služební odznak pro důstojníky za 25 let služby** a **Válečná medaile**) a fragmenty textilu blůzy (*obr. 18–21*). Třináct knoflíků bylo vyrobeno ze slitin mědi (pravděpodobně mosazi) a jednalo se o 12 plechových lisovaných kusů s očkem, vypouklého tvaru o průměru 21 mm a jeden litý knoflík s očkem vypouklého tvaru s dovnitř zahnutými okraji (průměr 13 mm). Dalšíh devět knoflíků, rovněž vypouklého tvaru a s očkem, bylo vyrobeno ze železného plechu a potaženo textilií (průměr 16 mm). Poslední knoflík měl průměr 9 mm, byl vyroben z bílého skla a měl čtyři otvory. Nalezený stříbrný obdélný medailonek s dodatečně pájeným očkem (19 × 15 mm) měl re-

Obr. 17. Praha-Karlín. Hrob 599. Litinová madla rakve a záštity v podobě lvích hlav. Foto M. Vyšohlíd.

Obr. 18. Praha-Karlín. Hrob 599. Příklady různých druhů nalezených knoflíků. Foto M. Vyšohlíd.

Obr. 19. Praha-Karlín. Hrob 599. Výběr z dochovaných fragmentů oblečení zesnulého. Příklopky bočních kapes (?) a torzo blůzy s mosaznými knoflíky. Foto M. Vyšohlíd.

Obr. 20. Praha-Karlín. Hrob 599. Válečná medaile.

Obr. 21. Praha-Karlín. Hrob 599. Vojenský služební odznak. Foto M. Vyšohlíd.

Obr. 22. Praha-Karlín. Hrob 599. Stříbrná svátostka z poutního kostela v Radně v dnešním Rumunsku (foto M. Černý) a obrázek (podmalba na skle) z 3. čtvrtiny 19. století z etnografických sbírek Národního muzea v Praze (inv. č. H4-86346). Dostupné na <https://www.esbirky.cz/predmet/7958030?searchParams=> [23. 8. 2023].

liěfně zdobenou pouze přední stranu. Motiv Madony s Ježíškem v náručí na pravé straně a andělů přidržujících její svatozář¹⁸ náleží Panně Marii Karmelské z klášterního kostela v Radně (*obr. 22*). Původně maďarské poutní místo leží severovýchodně od obce Lipova v dnešní župě Arad v rumunském Banátu.

O nalezených dekoracích

Výzkum části karlínského hřbitova přinesl celkem pět nositelných ocenění uložených ve čtyřech hrobech: jeden Armádní („Dělový“) kříž z let 1813/1814, dva Vojenské služební odznaky pro důstojníky a dvě Válečné medaile 1873. Prvně jmenované ocenění bylo udělováno pouze jednorázově v závěru napoleonských válek, ostatní nelze v zásadě datovat jinak než do širokého intervalu mezi založením vyznamenání a koncem karlínského pohřbívání – obě vyznamenání se udělovala po celou dobu své existence, tedy až do zániku rakousko-uherské monarchie, bez výraznějších změn.

Artefakty z karlínských hrobů jsou výrazně poškozeny uložením v zemi, jinak obecně vzato patří k víceméně běžně se vyskytujícím dekoracím, zastoupeným ve všech faleristických sbírkách se zaměřením na habsburskou monarchii. Vzhledem k relativně snadné dostupnosti najdeme originály Vojenského služební odznaku a Válečné medaile často i na uniformách klubů vojenské historie. Pozoruhodný je tu spíše hrobový kontext, neboť nositelná ocenění se obvykle do hrobů neukládala a po smrti nositele se z nich stávaly spíše rodinné památky (pokud nešlo o vyšší řády, u nichž statuta nakazovala vrácení dekorací do příslušných řádových kanceláří či kapitul).¹⁹ V případě dotyčných hrobů z karlínského

18 Popis medailonku: **Av:** Obvod rámován o síle 1,2 mm, vnitřní strana linkována perlovcem v ploše, ve všech rozích stylizována pěticipá květina. Uprostřed sedící postava Panny Marie zahalena pláštěm se šesticipou hvězdou na levé straně pláště. Ježíšek v náručí na pravé straně podpírán pravou rukou PM, zároveň drží v dlaní škapulíř. Nad oběma hlavami aureola, PM má na hlavě korunu a svatozář kterou z obou stran přidržují andělé v dlouhých splývavých šatech. **Rv:** Hladká plocha se značkou „C“ nebo „G“ v kruhu (pravděpodobně značka výrobce). Za očištění a určení medailonku srdečně děkujeme Milanu Černému.

19 Zcela mimořádnou výjimku vkládání do hrobů představují náhrdelní dekorace (případně miniatury) Řádu zlatého rouna, symbolizující příslušnost k jednomu z nejvýznamnějších novověkých rytířských společenství. Hroby rytířů řádu patřících k panovnickým rodům či k vysoké aristokracii se ovšem často neotevírají a o přítomnosti těchto artefaktů u lidských ostatků jsme informováni jen zřídka. Řetízek s miniaturou Rouna pochází z hrobu Maxmiliána II. v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha (*Lutovský – Bravermanová 2007, 173*), pochybnosti panují o obdobném řetízku v hrobě Rudolfa II. tamtéž (*op. cit., 178–179*). O malých Rouncech zavěšených na stuze informují zprávy z 19. století související s opravami sarkofágů Ferdinanda III. a Ferdinanda IV. v císařské hrobce ve Vídni (*Hawlik-van de Water 1993, 93, 103*). Na rozdíl od vídeňské hrobky, kde byla přítomnost těchto artefaktů pouze konstatována, bylo Rouno z Maxmiliánova hrobu – jak je u nás nedobрым zvykem – vyjmuto a uloženo do depozitářů Správy Pražského hradu. Ve všech zmíněných případech šlo ale spíše o zástupný symbol; hlavní řádová insignie – kolana se zavěšeným rounem – byla vrácena do řádové kapituly, v předmětné

hřbitova přitom nejde o narychlo budované válečné hroby, kde by snad byla přítomnost dekorací vysvětlitelná nestandardními okolnostmi pohřbu. Uložení důstojníka do hrobu i s vyznamenáními je tak nejspíše vysvětlitelné absencí blízkého příbuzenstva. Je také třeba vzít do úvahy, že u nalezených dekorací nejde ani v jednom případě o záslužné vyznamenání udělené za konkrétní čin. Jsou to spíše nároková ocenění, byť samozřejmě účast v bojích proti Napoleonovi či dlouholetá vojenská služba jistě obecnou zásluhou byly. U jednotlivých dekorací, jejich historie a významu se zastavme podrobněji.

Armádní kříž z let 1813/1814 zvaný též Dělový (*Das Armeekreuz aus den Jahren 1813/1814 genannt Kanonenkreuz*); hrob 441.

Ve své době nejrozšířenější rakouská pamětní a záslužná dekorace, Armádní kříž z let 1813/1814,²⁰ byla založena císařem Františkem I. 13. května 1814 jako vyjádření díky rakouským vojákům, přímým účastníkům bojů proti Napoleonovi v letech 1813 a 1814 (*obr. 23*). Prvním oficiálním dnem udělení Armádního kříže byl výroční den bitvy u Lipska, 18. říjen 1814, vojáci vídeňské posádky jej ale patrně obdrželi v předstihu, aby jej mohli mít na uniformě při velkých oslavách spojených s říjnovou vojenskou přehlídkou ve vídeňském Prátru. Kříže ale byly vzhledem k obrovskému počtu udělení²¹ raženy a udělovány ještě v několika následujících letech.

Na svou dobu jde o poměrně výjimečné vyznamenání jednotné pro všechny vojáky bez rozdílu postavení, hodnosti, původu a náboženství; nejvyšší generalita, ba i sám císař jej nosili ve stejné podobě jako poslední vojín.²² Z pohledu příslušníků mužstva šlo bezesporu o výrazně solidární gesto, byť patrně zčásti způsobené pro erár vítanou menší finanční náročností výroby. Kříž, zhotovený podle výtvarného návrhu dvorního medailéra Johanna Harnische (1777–1826), byl ražený ve vídeňské mincovně z děloviny ukořistěných francouzských děl (odtud také název Dělový). Jde o bronzový tlapatý kříž s rovně zakončenými rameny, se zvýšeným hladkým okrajem a sníženou zrnitou plochou, která byla původně tmavozeleně až černě lakována. Z lakované plochy plasticky vystupují písmena nápisů v barvě kovu: na aversu je to GRATI / PRINCEPS ET PATRIA / FRANC. / IMP. AUG. (tj. Vděční / panovník a vlast / František / císař vznešený), na reversu EUROPAE / LIBERTATE ASSERTA / MDCCCXIII / MDCCCXIV. (tj. Evropě / svobodu zabezpečivším / 1813 / 1814). Mezi rameny kříže je vložen vavřínový věnec. Vzhledem k obrovskému množství ražených exemplářů se jednotlivé kusy mohou mírně lišit velikostí, která se pohybuje mezi 26 a 28 mm, menší rozdíly jsou patrné i v utváření vavřínového věnce či barvě laku, pokud je dochován. Na horním okraji kříže je pevně obloukové ouško se shora vyraženou značkou vídeňské mincovny, dvouhlavým orlem v kosočtverečném poli. Ouškem prochází oválný žlábkovitý prstenec o šířce cca 3 mm a výšce 18–20 mm, kterým byla protažena průvlečná stuha o šířce 38–40 mm, zlatožlutá s černými okrajovými pruhy. V této podobě byla dekorace určena k nošení v knoflíkové dírci, postupně byly ale stuhy formovány do volných trojúhelníků; Dělový kříž nebyl ovšem již zavěšován na standardní trojúhelníkovou stuhu; k tomu ostatně nebyl jeho závěs ani uzpůsoben. V době, kdy se v 60. letech 19. století začala dominantně uplatňovat trojúhelníková stuha jako součást předpisově umístěných náprsních dekorací, nezdobil už dělový kříž z napoleonských válek oděv aktivních vojáků.

Nositelé si kříž mohli ponechat i po odchodu z armády a dokonce nosit i na civilním oděvu. Poměrně časté jsou i druhotné úpravy, především zlacení po setření laku, výjimkou nejsou ani vygravírovaná jména nositelů na hranách kříže. Po úmrtí nositele zůstal kříž v majetku rodiny, samozřejmě nesměl

době tedy ještě do Španělska. Jiného druhu je dekorace v hrobě Václava Antonína hraběte Kounice ve Slavkově; jde o dracounovou hvězdu Královského uherského řádu sv. Štěpána trvale našitou na kabátec (*Špatný 2000*).

²⁰ *Měřička 1985; Jedlička – Sedlák 2014; Kolářský 2006, 211–214; Ortner – Ludwigstorff 2019, Band 2, 94–109; Lutovský – Anderle 2022.*

²¹ Podle hrubých odhadů jich bylo uděleno mezi 80 a 130 tisíci (*Ortner – Ludwigstorff 2019, Band 2, 96*).

²² Jedinou výjimkou co do vzhledu a velikosti se stal kříž určený veliteli tzv. České armády, strůjci Napoleonovy porážky u Lipska, polnímu maršálovi Karlu Filipovi knížeti Schwarzenbergovi. Je označován jako Velký kovový armádní kříž (*Grosses metallenes Armeekreuz*), je rovněž ražený z děloviny, je silně zlacený, větší a je uzpůsobený k nošení na krku na náhrdelní stuze, závěs v podobě oválného prstence je zdoben vavřínovým listem. Unikátní kříž je dnes součástí sbírek Vojenského historického muzea ve Vídni.

Obr. 23. Armádní kříž z let 1813/1814. Soukromá sbírka. Foto M. Lutovský.

být dále nošen. Portréty významných vojevůdců, důstojníků, šlechticů, ale i fotografie válečných vysloužilců z doby po polovině 19. století dokládají oblibu tohoto vyznamenání ještě dlouho po napoleonských válkách. Váhu, jaká byla Dělovému kříži přisuzována, dokládá i Deckerův portrét polního maršála hraběte Radeckého z doby kolem roku 1850, kdy se tento nositel řady významných řádů a vyznamenání nechal portrétovat pouze se třemi z nich: Řádem zlatého rouna, čerstvě uděleným velkokřížem Vojenského řádu Marie Terezie (1848) a právě Armádním křížem (*obr. 24*).

Exemplář z hrobu 441 z karlínského pohřebiště je dochován v kompletnosti včetně závěsu, existence „dvojího“ (?) povrchu (cf. *obr. 12*) dovoluje snad uvažovat o původním zachování lakované vrstvy, celkově špatný nálezový stav ale žádné bližší poznatky neumožňuje. Vzhledem k datu udělování a věku dožití jeho nositele, který antropologická analýza určila mezi 30 a 50 lety, patří hrob 441 ke staršímu horizontu zdejšího pohřebiště.

Vojenský služební odznak pro důstojníky (*Militärdienstzeichen*); hroby č. 026 a 599.

Necelý rok po nástupu na trůn, 19. září 1849, založil císař František Josef I. Vojenský služební odznak. Šlo o nárokovou dekoraci, udělovanou víceméně automaticky za určitý počet odsloužených let v armádě. Vyznamenání tvoří bronzový jednostranný tlapatý kříž leopoldovského typu s centrálně umístěným atributem symbolizujícím odsloužené roky. Zrnitá ramena kříže jsou při okrajích lemována perlovcem a zvýšenou, vně zkosenou lištou. Zadní strana je hladká. Kříž byl zavěšen na zlatožluté stuze s širokým černým pruhem po každé straně. Stuha byla zpočátku průvlečná, postupně – nejpозději pak v roce 1867 – nahrazena stuhou trojúhelníkovou.²³ Odznak (někdy také označovaný jako vojenský služební kříž) byl již od počátku rozdělen do dvou skupin – pro důstojníky na jedné straně a poddůstojníky a mužstvo na straně druhé. Posledně jmenované kříže nesly na středu medailon s příslušnou římskou číslicí (za 8, 12, 16, 18, 20 a 24 let), v průběhu téměř sedmi desetiletí své existence byl odznak pro poddůstojníky a mužstvo vydán ve čtyřech vydáních, celkem v deseti třídách.

Vojenský služební odznak pro důstojníky je vyznamenání konzervativnější i vzhledem jen ke dvěma vydáním a k stabilní délce oceňovaných služebních let; i tady se ale samozřejmě střetáváme s menšími rozdíly v rozměrech, hmotnosti či utváření závěsného ouška. Na středu tentokráte pozlaceného kříže

Obr. 24. Polní maršál Josef Václav hrabě Radecký z Radče s armádním křížem z let 1813/1814. Portrét od Georga Deckera.

²³ Steiner 1993; Lukš 1999; Koláčný 2006, 237–242; Ortner – Ludwigstorff 2019, Band 1, 378–461; Lutovský 2021a,b.

Obr. 25. Vojenský služební odznak pro důstojníky za 25 let služby. A – starší vydání se závěsem na průvlečnou stuhu (jako v hrobě 599); B – mladší vydání s kulovitým závěsným očkem a trojúhelníkovou stuhou (jako v hrobě 026). Soukromá sbírka. Foto M. Lutovský.

byl na pozlaceném kruhovém plíšku umístěn rozkřídlený císařský orel převyšovaný císařskou korunou. Ve vydání z let 1849–1890 byl odznak udělován ve dvou třídách – za 25 let se stříbrným orlem a za 50 let služby s orlem pozlaceným. Vydání z let 1890–1918 mělo tři třídy – pro III. třídu za 25 let zůstal odznak beze změny, II. třídu, udělovanou za 40 let, charakterizoval pozlacený orel a černě smaltovaná obvodová lišta při okrajích kříže, v případě I. třídy za 50 odsloužených let byl takto upravený kříž ještě převýšen korunou s rozevlátými pendiliemi.

Vojenský služební odznak pro důstojníky za 25 let služby se tedy jeví jako v zásadě neměnné vyznamenání. Za téměř sedmdesát let své existence prodělalo jedinou změnu, kterou bylo otočení závěsného oka a tedy přizpůsobení závěsu trojúhelníkové stuze (*obr. 25*). Očko s příčně položeným otvorem bylo nahrazeno kulovitým očkem s podélným otvorem v roce 1867. Změna závěsu nepředstavovala ovšem změnu v charakteru vyznamenání a starší kříže mohly být jistě udělovány i později. Jiné rozdíly jsou v zásadě nepodstatné, spočívají maximálně ve velikosti středového znaku s orlem a způsobu jeho úchytu. Vzhledem k velkému množství vyražených exemplářů obou skupin se mírné odlišnosti týkají i velikosti samotného kříže, jehož šířka se nejčastěji pohybuje kolem 33 mm.

Exempláře z hrobů 026 a 599 z Karlína představují Vojenský záslužný kříž pro důstojníky za 25 let služby. Orientace závěsného ouška řadí dekoraci z hrobu 599 (*obr. 21*) ke staršímu vydání uzpůsobenému průvlečné stuze; vyšší věk pohřbeného důstojníka tomu ostatně odpovídá (a v rozporu to není ani s mladším charakterem rakve sbité strojově vyráběnými hřebíky). Kulovité očko exempláře z hrobu 026 (*obr. 9*) jej řadí k mladším dekoracím zhotovovaným po roce 1867.

Válečná medaile (*Die Kriegsmedaille*); hroby č. 509 a 599

Panovnická jubilea byla v Rakousku-Uhersku doprovázena ustavováním pamětních dekorací určených širokému spektru nositelů. Připomeňme zde vojenskou i civilní Jubilejní pamětní medaili k 50. výročí panování Františka Josefa I. z roku 1898 a Jubilejní kříž z roku 1908, obě nositelná ocenění ražená v milionových nákladech. První z „jubilejních“ dekorací byla založena už v roce 1873 při příležitosti 25. výročí nástupu Františka Josefa I. na rakouský trůn (*obr. 26*). Medaile měla vojenský charakter a podle statut zveřejněných 31. prosince 1873 náležela všem, kteří mezi lety 1848 a 1873 sloužili v rakouské a rakousko-uherské armádě, i těm, kteří se zúčastnili bojů, válek a tažení, které v tomto období habsburská říše vedla (tj. včetně prusko-rakouské války 1866). Medaile byla ovšem udělována i další léta, její vydávání bylo dokonce obnoveno císařem Karlem I. ještě v době první světové války.²⁴

Jde o kruhovou bronzovou medaili o průměru cca 36 mm s válcovitým závěsným ouškem, kterým prochází kroužek k zavěšení na trojúhelníkovou stuhu. Žlutá stuha s černým šrafováním a černým a žlutým pruhem při okraji je černožlutou verzí červenobílé stuhy k Medaili za statečnost. Avers medaile nese portrét císaře Františka Josefa I. věnčeného vavřínovým věncem zprava a v mezikruží opis FRANZ JOSEPH I. KAISER V. ÖSTERREICH KÖNIG V. BÖHMEN ETC. APOST. KÖNIG V. UNGARN (František Josef I., císař rakouský, král český atd., apoštolský král uherský), rozdělený ve spodní části hvězdičkou. Střed reversu zaujímá třířádkový nápis s datem založení vyznamenání 2. / DECEMBER / 1873, obklopený věncem z vavřínové a dubové ratolesti spojených stuhou. Tvůrcem lící strany medaile byl Joseph Tautenhayn, strany rubní pak Johann Pfeifer. Obrovské množství vydaných exemplářů ovlivnilo i existenci různých variant jak v drobných detailech textů,²⁵ tak v utváření mezikruží s opisem,

Jak bylo tradičním zvykem, původně se medaile razila symbolicky z kovu ukořistěných děl, vzhledem k dlouhým letům míru a dlouhé době jejího vydávání byla ale tato praxe záhy opuštěna. Nositelé si někdy medaili nechávali pozlatit.

Oba v Karlíně nalezené exempláře patří k nejběžnějším variantám. Vzhledem k uvedenému širokému okruhu vyznamenaných je zřejmé, že Válečnou medailí mohla být po roce 1873 dekorována většina vojáků a veteránů pohřbených v Karlíně. Pouhé dva nalezené exempláře tedy jasně ukazují, že vkládání těchto předmětů do hrobů bylo naprosto výjimečné.

Obr. 26. Válečná medaile 1873. Soukromá sbírka. Foto M. Lutovský.

²⁴ Koláčný 2006, 250–251; Ortner – Ludwigstorff 2019, Band 2, 140–147.

²⁵ Na lici jde o nahrazení písmene Ö dvojháskovou OE, na rubu pak – velmi vzácně – o německou variantu DE-ZEMBER.

Končí-li pohřbívání v naší části karlínského hřbitova definitivně kolem roku 1890, je omezené spektrum nalezených dekorací pochopitelné. Pomineme-li císařské řády, které by do hrobu jistě uloženy nebyly,²⁶ tak až na jedinou dekoraci před sebou máme vlastně všechna nositelná domácí ocenění, která v době užívání hřbitova mohl rakouský důstojník posádkou v Praze obdržet. Onou výjimkou je Vojenský záslužný kříž založený v roce 1849, který ovšem až do první světové války patřil spíše k vzácně udělovaným záslužným dekoracím. Vyšší četnost udělování důstojnických vyznamenání ovlivnilo pak ustavení Vojenské záslužné medaile, podle nápisu na rubu známé také jako *Signum laudis*, v roce 1890. To už ale pohřbívání v Karlíně v zásadě skončilo.

Další nálezy a souvislosti

V souvislosti s tématem příspěvku je třeba zmínit ještě další specifické nálezy z vlastního výzkumu. Jednalo se o dva fragmenty náhrobků – v obou případech šlo o zlomky s dochovanými reliéfy erbů, které měly na své spodní straně vytesána podvěšená vyznamenání.²⁷ Prvním příkladem je kamenná váza (urna) o výšce 73 cm a maximálním průměru 34 cm vyrobená ze dvou segmentů jemnozrnného křídového pískovce (*obr. 27*).²⁸ Samotný štít erbu je vysoký 21,5 cm a široký 18 cm a je dělen špicí na tři pole. Ve špicí je zobrazena věž (brána), ve zbylých dvou polích je vždy po jedné šesticípé hvězdě. Nad

štítem jsou vyvedeny dvě přilby s klenoty (jeden pravděpodobně v podobě per, jeden v podobě paže se šavlí). Erb se dosud nepodařilo ztotožnit s konkrétním šlechtickým rodem. Váza byla nalezena v zásypu cihlové hrobky 015 v jihozápadní rohu zkoumané plochy, spolu s několika dalšími fragmenty včetně dvou nápisových desek (*obr. 6:E*). Jejich skladba naznačuje, že byly do původně volného prostoru hrobky naházeny v době zániku hřbitova z několika hrobových míst v jejím nejbližším okolí.²⁹ Silně otřelý reliéf spolu se zatím neurčeným nositelem erbu nedovoluje jednoznačnou identifikaci vytesaných dekorací. Heraldicky pravé vyznamenání sice vzdáleně upomíná na Armádní/Dělový kříž, má ale odlišný závěs. Dekorace umístěná heraldicky vlevo s maltézským křížem s věncem (či jinou výplní?) mezi rameny nepatří k vyznamenáním rakouským, škála možné provenience je však bez dochovaných detailů pří-

Obr. 27. Praha-Karlín. Část výzdoby kamenného náhrobku. Váza (urna) s erbem nalezená v zásypu hrobu 015. Foto M. Vyšohlíd.

26 Řády jsou v takových případech obvykle zmiňovány na náhrobcích – nejinak tomu bylo i v Karlíně. Údaje o udělení domácích i cizích řádů nesou nápisy na náhrobcích přenesených z Karlínského hřbitova na Olšany.

27 Fragmenty těchto dvou náhrobků jsou v současné době uloženy v depozitáři Hřbitovů a pohřebních služeb hl. m. Prahy na Olšanech.

28 Petrografický rozbor kamenných náhrobků provedl Jan Zavřel.

29 Nalezen zde byl fragment náhrobku s reliéfně ztvárněnými aliančními erby, nápisová deska z kalového vápence s nápisem *Karolinens / Grab / den 11ten Jäner / 1831*, mramorová nápisová deska s textem *Schindelář / Sachs / Franz Ritter / K. u K. Hauptmann i. P. / *18 4.10. 33 † 18 27.11. 89* a další fragmenty kamenných soklů náhrobků.

liš široká, zvláště vzhledem ke značné oblibě tohoto typu kříže na rádech a vyznamenáních.

Druhým příkladem je nález téměř celého, respektive rekonstruovatelného náhrobku (jeho celková výška byla ca 165 cm),³⁰ v jehož horní části byl opět reliéfně vyveden rodový erb o výšce 13 cm a šířce 8,5 cm (obr. 28). Skrumáž jednotlivých částí náhrobku byla odkryta v průběhu skrývky hřbitovního horizontu na rozhraní čtverců D02 a E02 zhruba v místě hrobu 095 (obr. 6:F). Erbovní pole je vodorovně šrafováno (rozpoznány byly zbytky zlacení tohoto pole) a stojí v něm jednoocasý lev (heraldicky doprava), který drží v pravé přední tlapě šavli. Nad štítem je vyvedena přilba s příkrývadly a klenotem v podobě křídel a praporců. Protože se v tomto případě našla rovněž nápisová deska, tak víme, komu erb náležel. Podle nápisu na desce z kalového vápence (ostatní části náhrobku byly vyrobeny z jemnozrnného křídového pískovce) byl v těchto místech pochován kapitán Rudolf Burdina von Löwenkampf (1771–1848) s manželkou Julií, roz. Javeaux (1785–1829).

O kapitánu Burdinovi je k dispozici

i dobový záznam z roku 1839 v maďarštině, který zde ve volném překladu citujeme: „*Burdina Rudolf, setník ve výslužbě žádá o naturalizaci sebe a svých dětí, protože byl přítomen v každé válce mezi lety 1790 a 1821 (začínal jako voják), vykonal několik významných a užitečných vojenských činů, za což nejprve získal Zlatou medaili, a poté titul rakouského šlechtice s predikátem von Löwenkampf. Během své služby byl 17krát zraněn. Jeho tři synové slouží jako důstojníci v císařské armádě – z nichž prvorozený již 20 let. Jeho prostřední syn dostal malý kříž Řádu svatého Řehoře Velikého,³¹ jeho dva starší synové jsou ženatí s maďarskými šlechtickými dcerami.*“³² Sloužil u pěších pluků v různých částech monarchie, ale sklonek kariéry prožil v Mladé Boleslavi u 36. pěšího pluku.³³ Zároveň nás nápis na náhrobní desce informuje o tom, že v hodnosti setníka strávil poslední etapu svého života v karlínské Invalidovně.³⁴ Jako jeden

Obr. 28. Praha-Karlín. Rekonstruovaná podoba náhrobku Rudolfa Burdiny von Löwenkampfa a jeho manželky, jehož fragmenty byly nalezeny na místě hrobu 095. Foto M. Vyšohlíd.

30 Podle nápisu na jeho soklu vyrobil náhrobek kameník Antonín Summ.

31 Ordine di S. Gregorio Magno, všeobecný záslužný řád udělovaný od roku 1831 Svatým stolcem ve čtyřech třídách. Malým křížem je tu jistě rozuměn rytířský kříž nošený na prsou.

32 *Diarium comitiorum regni Hungariae anni 1839*, Sv. 4, 62. Za překlad děkujeme Katalin Almássy z Městského muzea v Čelákovicih.

33 *Militär-Schematismus der österreichischen Kaiserthumes 1828*, 18.

34 Opis na nalezené nápisové desce zní: *Hier ruhn in einem Grabe vereint / die theuren Uiberreste unserer Eltern / JULIE BURDINA / von Löwenkampf geborene Javeaux / geb. zu Brüssel den 15. Juni 1785, / gest. den 24. August 1829, und / RUDOLF BURDINA / von Löwenkampf, k.k. Hauptmann in / prager Invalidenhaus, geb. zu / Domanvasa in der Wallachay / den 16. März 1771, gest. den 25. April 1848. / Gewidmet von ihren trauernden ewigdankbaren / Kindern.*

z velitelů ubikací mužstva (*Chambreé-Kommandant*) zde působil minimálně od poloviny 30. let 19. století³⁵ a zemřel v nedožitých 63 letech roku 1848.

S určením podvěšených dekorací zdobících erb Rudolfa Burdiny jsme na tom o něco lépe nežli u předchozího nálezu. Heraldicky vpravo jde s velkou pravděpodobností o Armádní/Dělový kříž – to, že jej text nezmiňuje je snad způsobeno tím, že nešlo o záslužné vyznamenání. Dekorace vlevo je pak nespíš Medaile za statečnost, podle výše citovaného dobového záznamu snad ve zlaté variantě. Poměrně zřetelně se tu rýsuje portrét zdobený vavřínovým věncem zprava; vzhledem k době Burdinových vojenských úspěchů by mělo jít o císaře Františka II./I. Na rozdíl od běžnějšího provedení Medaile za statečnost ve stříbře šlo ovšem v zásadě o ocenění výjimečné.³⁶

* * *

Jen zcela na kraj lze v souvislosti s naším příspěvkem zmínit ojedinělý nález dekorace mimo areál hřbitova. V souvislosti s plánovanou rozsáhlou rekonstrukcí a revitalizací budovy Invalidovny proběhl v roce 2020 zjišťovací archeologický výzkum (*Staňková 2020*). Ten měl formou jednotlivých sond prozkoumat podobu terénů v prostoru budoucích stavebních zásahů, a to především v místech předpokládaných pozůstatků pokračování křídel původní stavby. Součástí výzkumu byl také detektorový průzkum v zahradách jižně od stávající budovy. Mezi jižním křídlem Invalidovny a Molákovou ulicí byl nalezen fragment Karlova vojenského kříže (*Karl-Truppenkreuz*; obr. 29).³⁷ Vyznamenání bylo založeno 13. prosince 1916 a určeno pro vojáky bez rozdílu hodnosti, kteří po dobu nejméně tří měsíců bojovali v řadách frontových jednotek. Jednoznačnou inspiraci nalezlo v Armádním kříži z napoleonských válek, raženo bylo z legovaného zinku. Na lici je rozložen latinský nápis GRATI / PRINCEPS ET PATRIA / CAROLUS / IMP. ET REX. (Vděční / panovník a vlast / Karel / císař a král), na rubu je na horním rameni umístěno písmeno C (Carolus) převýšené miniaturní císařskou a uherskou korunou, příčné břevno nese nápis VITAM ET SANGVINEM (Život a krev) a spodní rameno římský letopočet 1916.³⁸ Po válce a rozpadu monarchie se vojáci těchto křížů, ražených a udělovaných v nákladu milionů kusů, spíše zbavovali (ostatně bylo i zakázáno je nosit³⁹) – jeho nález tak dokumentuje zcela odlišný přístup k dekoracím, nežli tomu bylo o několik desítek let dříve při pohřbech důstojníků na nedalekém hřbitově.

Obr. 29. Praha-Karlín. Karlův vojenský kříž nalezený pomocí detektoru kovů v rámci zjišťovacího archeologického výzkumu v roce 2020 v zahradě za jižním křídlem Invalidovny. Foto M. Růžička.

Obr. 30. Karlův vojenský kříž. Soukromá sbírka. Foto M. Lutovský.

35 Schematismus für das Königreich Böhme auf das Jahr 1835, 102.

36 Koláčný 2006, 172–173; Ortner – Ludwigstorff 2019, Band 1, 244–245, 268–270.

37 Za zpřístupnění a možnost publikace nálezu děkujeme Veronice Staňkové z NPÚ ÚOP v Praze.

38 Koláčný 2006, 290–291; Ortner – Ludwigstorff 2019, Band 2, 258–267; Lutovský 2022, 20–21.

39 Ke vztahu nově vzniklé republiky k řádům a vyznamenáním přehledně Beneš 2019, 32–35.

Závěr

Jedním ze zajímavých zjištění rozsáhlého archeologického výzkumu důstojnické části vojenského hřbitova u Invalidovny v pražském Karlíně byly nálezy vojenských vyznamenání ve čtyřech zdejších hrobech. Jde o celkem pět dekorací (jeden z hrobů obsahoval vyznamenání dvě) – jeden Armádní kříž z let 1813/1814, dva Vojenské služební odznaky pro důstojníky za 25 let služby a dvě Válečné medaile 1873. Všechny pět kusů bylo nalezeno v konkrétních hrobových situacích, i když pouze ve dvou hrobech se dochovaly kosterní ostatky. Vzhledem k absenci detailnějších písemných pramenů (plán hřbitova, seznamy pohřbených) nelze bohužel konkrétní hroby ztotožnit s konkrétními důstojníky, ale přesto jsou zajímavým dokladem své doby. Řády a vyznamenání měly v tehdejší době svůj význam nejen pro daného důstojníka, ale také pro jeho širší⁴⁰ i nejbližší okolí, a tak není divu, že jsou jejich nálezy v hrobových kontextech spíše výjimečné. V naprosté většině případů se totiž tyto artefakty proměnily v památeční předmět (stejně jako např. uniforma či poboční zbraň) na zesnulého otce, manžela nebo bratra a staly se konkrétním hmotným dokladem rodinné paměti, která byla často předávána z generace na generaci. Později se pak tyto předměty často dostávaly z rodinného majetku do soukromých či muzejních sbírek.

PŘÍLOHA

Antropologický rozbor kosterních ostatků z hrobů s vojenskými vyznamenáními

Roman Bortel

Materiál

Předmětem antropologické analýzy byl kosterní materiál pocházející ze záchranného archeologického výzkumu zaniklého důstojnického hřbitova z let 1801 až 1894 v Praze-Karlíně, zajišťovaného společností Archaia Praha, z. ú., v letech 2022 a 2023. Daná hřbitovní plocha sloužila po téměř celé 19. století, zahrnující tedy období Rakouského císařství a následně Rakouska-Uherska, jako západní rozšíření stávající vojenské a evangelické nekropole náležející k nedaleké Invalidovně. Aktuální rozbor se zaměřil na hroby důstojníků, v jejichž výbavě se vyskytla vojenská vyznamenání. Jednalo se o hroby č. 26, 441, 509 a 599. Obsah hrobů č. 26 a 509 bohužel kosterní materiál neposkytl, resp. se vůbec nedochoval, antropologická analýza se proto týkala pouze ostatků z hrobů č. 441 a 599. Obě kostry byly vyzvednuty antropology již v září a říjnu 2022 a následně laboratorně ošetřeny. Podrobnější informace o zpracování tohoto kosterního materiálu byly popsány v antropologickém posudku č. j. 137/23 uloženém v archivu Archaia Praha, z. ú.

Metody

Při antropologické analýze byly použity standardní morfoskopické a morfometrické metody. Co se týče pohlaví a věku, bylo pro dosažení co nejkorektnějšího odhadu přistoupeno ke kombinaci metodik s přihlédnutím k jejich vypovídacím hodnotám a spolehlivosti.

Zachovalost a kompletnost: Odděleně byla zachovalost posuzována na lebce a postkraniálním skeletu dle jednotlivých anatomických úseků, včetně zakreslení do příslušných schémat. Celkově pak ohodnocena tzv. „křížkovou“ metodou, lebka (L) a postkraniální skelet (P) jsou ohodnoceny od 0 do tří křížků. Samotná dentice, resp. jednotlivé zuby byly většinou označeny pomocí dvouciferného kódu

40 Důležitost všech řádů a vyznamenání dokládá i způsob, jakým byly tyto předměty slavnostně prezentovány v průběhu pohřbu zesnulého důstojníka. Svědčí o tom například popis velkolepého pohřebního průvodu generála barona Litzelhofena Prahou v lednu 1882: „*Za rakví nesl černě oděný lokaj na černém polštáři veškeré řády a vyznamenání zvěčnělého a za ním jel po starém zvyku rytíř ve středověkém brnění s vytaseným mečem.*“ (České noviny, 22. 1. 1882.)

zubního kříže (pravý horní kvadrant: 11 až 18, levý horní kvadrant: 21 až 28, levý dolní kvadrant: 31 až 38, pravý dolní kvadrant: 41 až 48).

Osteometrie: Při snímání základních nebo jiných důležitých osteometrických rozměrů se vycházelo ze standardních antropologických bodů a tzv. detailního výzkumu skeletu, u lebky ze středně detailního schématu. Tato data dále posloužila při určování charakteristiky jedinců (fyzická zátěž, asymetrie apod.), metrickém hodnocení pohlaví a výšky postavy.

Odhad pohlaví: Pohlaví jedinců bylo diagnostikováno komplexně za pomoci aspektivních i metrických metod. V metrické pohlavní diagnostice byly použity osteometrické hodnoty, jejich poměry či skupiny rozměrů a rovněž diskriminační analýza, zejména pro dlouhé kosti (pažní, stehenní, holenní), např. Černý – Komenda 1980 nebo Iscan – Miller-Shaivitz 1984.

Odhad věku: Oba zkoumané skelety byly již (podle přirostlých epifýz) dospělého věku, a upřesňující odhad věku dožití (při standardní kategorizaci etap dle Stloukal et al. 1999, 236) byl tak stanovován pomocí kombinace metod na dochovaných částech lebky, tj. pomocí hodnocení opotřebování okluzních ploch zubů (dle Lovejoy 1985), atrofie zubních lůžek podle Heldova diagramu (Sazmová 1975) a u hrobu č. 599 také pomocí stavu obliterace lebečních švů (např. dle Acsádi – Nemeskéri 1970 nebo Vallois 1937, modifikováno Rösing 1977).

Odhad výšky postavy: Vzhledem k značné fragmentárnosti jedince z hrobu č. 441 mohl být odhad tělesné výšky stanoven pouze u jedince z hrobu č. 599, a to různými metodikami, z nichž zřejmě nejspolehlivější a nejpoužívanější je podle Sjøvold 1990 a výsledek zařazen do kategorií dle Martin – Saller 1957, 324.

Epigenetické znaky a patologie: Anatomické variety (epigenetické znaky) byly pozorovány na aspektivní úrovni dle popisu P. Velemínského (in: Stloukal et al. 1999, 125–151), patologické úkazy a jiné odchylky (v rámci možností) pak pomocí srovnání s Aufderheide – Rodríguez-Martín 1998; Horáčková – Strouhal – Vargová 2004 a Ortner 2003, specifické patologie zubů např. dle Hillson 1996 nebo Reid – Dean 2000.

Výsledky

Hrob č. 441

Popis nálezové situace: Značně strávená kostra ležela v natažené poloze v dorzálním dekubitu s orientací S–J (hlava v severní části) ve zbytcích dřevěné rakve o rozměrech 180 × 40 cm v hrobové jámě o rozměrech 200 × 60 cm u JV rohu stavební jámy. Ruce byly sepaté na hrudi přes sebe do kříže. Skelet jedince byl celkově velice fragmentární, což lze přičíst dobré dekompozici i vlivem okolního prostředí, působení hmyzu, bakterií i rostlin (bioeroze). Na většině dochovaných kostí chyběl jejich povrch – okostice (periost), který podlehl erozi. Nadměrný tlak nadloží měl za následek zvláště zcela horizontálně fragmentarizovanou lebku, jejíž přesné uložení (poloha hlavy) se nepodařilo specifikovat. Páteční obratle, kosti hrudníku, pánevní komplex a kosti rukou se při dotyku rozpadaly a nepodařilo se tyto části vyzvednout (až na fragmenty metakarpu pravého palce a asi 4. pravého žebra). Chodidla nebyla nalezena vůbec (neměřitelná délka kostry *in situ*). Větší zachovalost vykazovaly dlouhé kosti dolních končetin, menší pak horní končetiny. Také tafonomické určování bylo téměř vyloučeno, zřejmě bylo jen těsné kloubní spojení kostí stehenních a holenních, lokalizována byla pouze pravá česka ve svém kolenním kloubu. Při antropologickém vyzvedávání kostry v září 2022 byl dožitý věk jedince odhadnut do dospělých kategorií adultus až maturus, resp. do jejich rozhraní (kolem 40 let, širší rozmezí 30–50 let), pohlaví se nepodařilo určit.

Zemřelý byl zřejmě oblečen v kabátě (textilie nedochována) s množstvím kovových knoflíků (převážně ve střední linii od krku po pánev), na levé části hrudi (zřejmě zasazen do pravé dlaně) byl nalezen kovový křížek s Kristem jako symbol osobní zbožnosti (devocionálie). Ve stejném kvadrantu hrudi, jen o pár centimetrů výše (blízko lokace levé klíční kosti), ležel Armádní kříž z let 1813/1814 (bez dochované textilie).

Zachovalost (obr. 31): Lebka: Z velice fragmentarizované lebky se dochovala pouze část levé strany horní čelisti (maxilla) s dosud vklíněnými zuby ve svých lůžkách: kořeny prvního třenového zubu P1

(24), třenový zub P2 (25) s patrně postmortálně odlomenou sklovinou (zdá se, že to není kaz) a stoličky M1 (26) a M2 (27). Zbytek tvořilo 6 izolovaných zubů horní i dolní čelisti: 13, 14, 15, 28, 33, 34. Celkově se dochovalo 10 zubů. **Osový skelet:** Páteřní obratle chyběly zcela a z hrudníku byl identifikován pouze malý zlomek těla pravého (zřejmě 4.) žebra s hlavičkou. **Horní končetiny:** Dochovaly se pouze fragmenty těl (diafýz) kosti pažní (větší zlomek), loketní a vřetenní a část záprstní kosti palce s hlavičkou z pravé strany (Mc I dx). **Dolní končetiny:** Pánev chyběla zcela, dochovaly se větší části těl kostí stehenních a holenních s fragmenty jejich konců u kolenních kloubů a malé fragmenty těla pravé kosti lýtkové a česky.

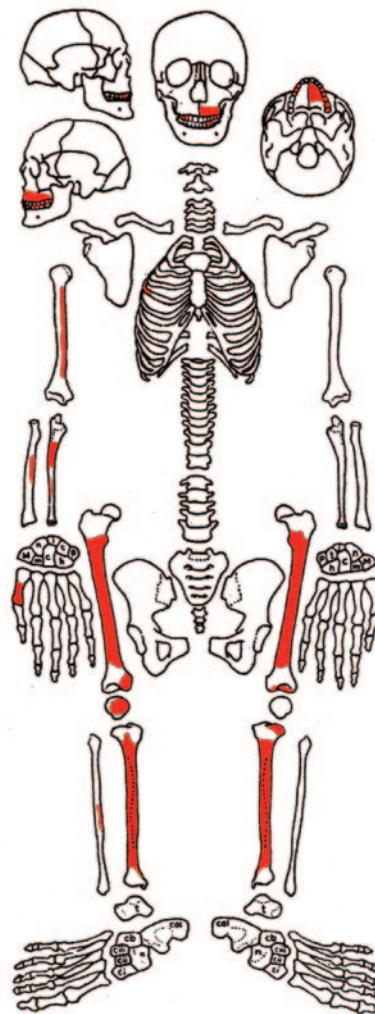
Anatomické variety: crista solei (dx/méně na sin).

Patologické jevy: střední zubní kámen (*obr. 32*), jemná horizontální lineární hypoplazie skloviny (pravděpodobně mezi 2,7 a 3,4 rokem života), kazy (6× korunkový, 1× krčkový), asymetrická abrazie skloviny (více pravostranná), Femur dx: výraznější labium mediale lineae asperae, dopředné konvexnější prohnutí diafýzy (*obr. 33*).

Závěr: Muž (Černý – Komenda 1980, tab. 1; Iscan – Miller-Shaivitz 1984), 30–50 let (adultus II / matusus I) (Lovejoy 1985; Sazmová 1975), zachovalost L0 P+ (fragmentární lebka, měřitelnost jen lokálních rozměrů skeletu), výška postavy neurčena; pilastr nevytvořen (90,9 dx, 96,9 sin), euryknémní (81,3 dx, 78,1 sin).

Kostra nebyla namáhána větší svalovou zátěží. Morfologickou zvláštností byla zřejmá lehká patologie na pravé stehenní kosti (zvýrazněný úpon m. vastus medialis a konvexnější prohnutí diafýzy) a spolu se zvýrazněným hřebenovitým úponem m. soleus na pravé kosti holenní (crista solei) tyto příznaky indikovaly, že osoba mohla mít lehkou stranovou abnormalitu chůze či vzpřímeného postoje. Tato zvláštní morfologie ani neměla vliv na zvýšení namáhání dalších svalů, resp. na jejich úpony na kostech, ze kterých by se toto dalo diagnostikovat (platymerický, knemický index). Z dochovaných kostních fragmentů nebylo bohužel možné posoudit zdroj tohoto traumatu (úraz, zranění).

Z patologií bylo dále zřejmé i množství zubních kazů, existence zubního kamene a lehká hypoplazie (porucha tvorby zubní tkáně v raném dětství). Z funkčního hlediska byla zajímavá asymetrie opotřebení zubní skloviny, kdy zuby z pravé strany byly více abraďovány než z levé, což mohlo vyplývat ze stravovacích návyků preference pravé žvýkací strany čelistí.

Obr. 31. Hrob 441. Schematický ná-kres kompletnosti skeletu.

Obr. 32. Hrob 441. Střední zubní kámen na zubech horní čelisti. Obr. 32, 33, 35–39 foto R. Bortel.

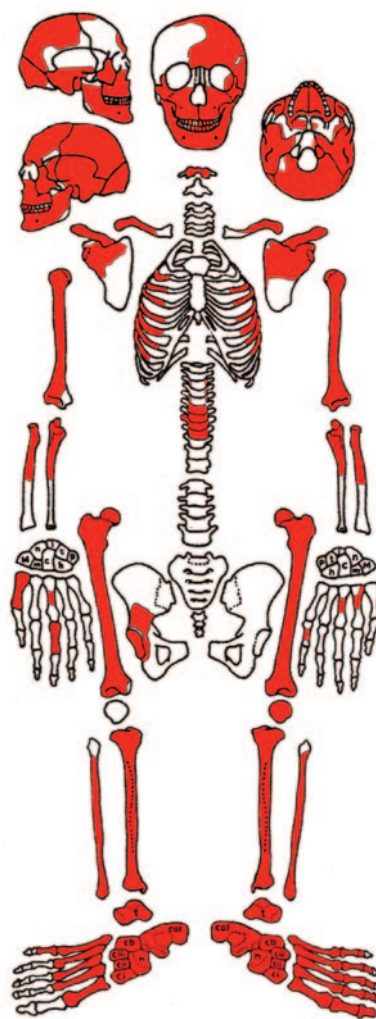
Obr. 33. Hrob 441. Dopředné konvexnější prohnutí diafýzy pravé kosti stehenní (nahore).

Hrob č. 599

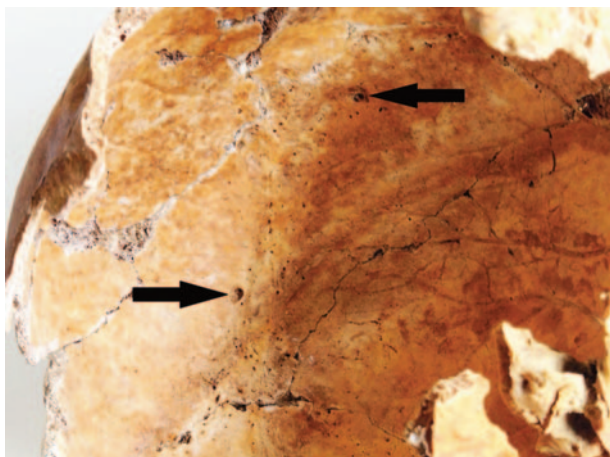
Popis nálezové situace: Kostra ležela v natažené poloze v dorzálním dekubitu s orientací Z–V (resp. mírně ubíhající JZ–SV směrem, hlava v západní části) v červeně malované a zdobené (ornamenty ve formě palmových listů) dřevěné rakvi o rozměrech 200 × 75 cm v hrobové jámě o rozměrech 220 × 80 cm v SZ kvadrantu hřbitova. Ruce byly překřížené na břiše přes sebe (levá směřovala spíše nad pravou pánev). Kostra vykazovala dobrý stav zachovalosti, nicméně značnou část páteře, pánve a parciálně i hrudníku se nepodařilo vyzvednout kvůli pokročilé dekompozici a fragmentárnosti, při dotyku se kosti rozpadaly, podobně jako obě předloktí a kosti rukou. Lebka spočívající v poloze mírně nakloněné na levou stranu (na kosti týlní a levé kosti spánkové) byla poněkud fragmentarizovaná vnějšími vlivy. Nejlépe zachovalé byly kosti dolních končetin a kosti pažní; levá česka spočívala ve svém kolenním kloubu; pravá česka nenalezena. Dochovaná kloubní spojení *in situ* vykazovala anatomicky těsnou artikulaci. V horní polovině pohřbu byl sledován „efekt příčky“, kdy paže ležely v rakvi o něco výše než zbytek těla. Při antropologickém vyzvedávání kostry v říjnu 2022 byl věk jedince odhadnut do tzv. stařeckého věku v kategorii senilis (nad 60 let); pohlaví se nepodařilo blíže specifikovat; délka kostry *in situ* činila 170 cm.

Zemřelý byl zřejmě oblečen v kabátě (zbytky textilie) s množstvím kovových knoflíků převážně ve střední linii od krku do oblasti břicha a pánve. V levém horním kvadrantu hrudníku (blízko levé kosti klíční) se nacházely dvě dekorace, Vojenský služební odznak a Válečná medaile, obě ještě přichyceny na rozpadlých zbytcích látky.

Zachovalost (obr. 34): Lebka: Nacházela se v poněkud fragmentárním stavu (nejsoudržnější byla dolní čelist) a pro analýzu se ji částečně podařilo zrekonstruovat z celkem asi 25 menších fragmentů, ovšem chyběla část spodiny lebeční a větší části kosti čelní, spánkové a klínové na pravé straně lebky; levá strana mozkovny byla výrazně lépe a kompletněji zachována. Mozkovou a obličejovou část se ovšem nepodařilo znovu spojit kvůli chybějícím kostním fragmentům. Obě čelisti byly lehce poškozené: u dolní čelisti chyběl pravý kondyl a hlavička a oba mandibulární úhly, horní čelist měla poškozené alveolární výběžky. V dolní čelisti bylo 5 zubů dosud vklíněných ve svých lůžkách: 33, 34, 35, 47, 48 a sedm izolovaných zubů se podařilo rekonstruovat do jejich lůžek včetně kořene P1 dx (44). Zbytek tvořilo dalších šest izolovaných zubů horní (13, 21, 22, 23, 24) i dolní čelisti (38) kvůli špatné zachovalosti jejich zubních lůžek. Celkově se tedy dochovalo 18 zubů. Část zubů byla intravitálně ztracena a jejich alveoly byly již zcela či částečně zavřené. **Osový skelet:** Z páteře dochovány jen fragmenty sedmi hrudních obratlů a 1. krčního obratle – atlasu; z hrudníku pouze části těl sedmi žeber z pravé a šesti z levé strany, kost hrudní chyběla úplně. **Horní končetiny:** Lopatky mohly být částečně rekonstruovány, nikoliv však jejich dolní úhly. Na laterálním okraji levé lopatky bylo patrné zelené zbarvení jako pozůstatek koroze kovového předmětu. Kostí pažní byly téměř kompletní, na obou chyběly jen části mediálních epikondylů. Z předloketních kostí zbyly jen části diafýz s proximálními konci, z kostí rukou zachován jen celý metakarpus palce a proximální články prstů z pravé strany, zbytek jen malé fragmenty záprstních kostí (metakarpů) a prstních článků (falangů); zápěstní (karpální) kosti chyběly zcela na obou stranách. **Dolní končetiny:** Z pánve se dochovala pouze acetabulární část pravé kosti pánevní. Kostí stehenní byly téměř kompletní, až na abradované mediální

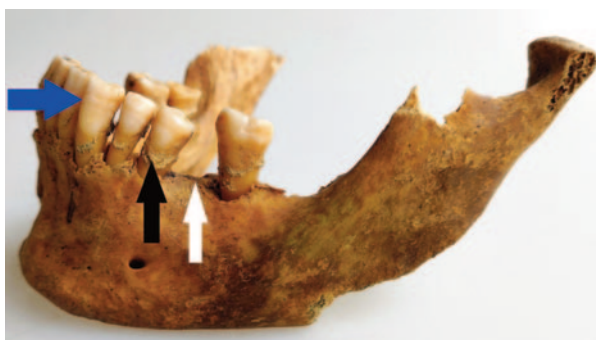
Obr. 34. Hrob 599. Schematický nákres kompletnosti skeletu.

Obr. 35. Hrob 599. Lebka: osteolytická ložiska na endokraniu.

Obr. 36. Hrob 599. Horní čelist – sulcus palatinus lateralis et medialis (bílé šipky), unicamerální kostní cysta (černá šipka).

Obr. 37. Hrob 599. Dolní čelist z levé strany: paradentóza, zubní kámen (černá šipka), hypoplazie (modrá šipka), intravitální ztráta stoličky 36 (bílá šipka).

Obr. 38. Hrob 599. Kostí holenní: crista solei (zvýrazněná na zadní straně pravé kosti, méně na levé).

kondyly, hlavice a trochantery. Dochovala se levá česka. Kostí holenní zůstaly zcela zachovalé, kostem lýtkovým však chyběly jejich proximální konce. Z chodidel se dochoval kompletní počet kostí zánártních (tarzálních) i nártních (metatarzálních), kompletnější byly také prstní články levého chodidla (chyběly jen tři distální phalangey), z pravého chodidla zbyl jen proximální článek malíčku.

Anatomické variety: facies condylaris bipartita (sin), foramen infraorbitale (sin), sulcus palatinus lateralis et medialis (sin/méně na dx) (obr. 36), torus mandibularis (dx/sin), fovea articularis superior atlantis bipartita (sin), processus supracondylaris (dx/sin), crista solei (dx/méně na sin) (obr. 38).

Patologické jevy: osteolytická ložiska na endokraniu (mnohočetný myelom?) (obr. 35) s hematomy, cribra orbitalia (sin) (1. stupeň), střední zubní kámen (obr. 37), jemná horizontální lineární hypoplazie skloviny (pravděpodobně mezi 2,3 a 3,6 rokem života), kazy (4× korunkový, 1× krčkový), cysty (2× kořenová, 1× unicamerální /granulom?/, obr. 36), periodontitis, asymetrická abraze skloviny (více pravostranná), Coxae dx: osteolytické ložisko na acetabulu (myelom?), Femur sin: zvýrazněná tuberositas glutea, Ph dist. I sin (obr. 39): phalanx distalis hallucis exostosis medialis (hallux valgus?).

Obr. 39. Hrob 599. Distální článek palce levého chodidla: phalanx distalis hallucis exostosis medialis (plantární plocha).

Závěr: Muž (Černý – Komenda 1980, tab. 1; Iscan – Miller-Shaivitz 1984), 60–70 let (senilis) (Vallois 1937 /modif. Rösing 1977/; Acsádi – Nemeskéri 1970; Lovejoy 1985; Szarmová 1975), výška postavy 172,69±4,49 cm (Sjøvold 1990, tab. 2) (nadstřední až vysoká postava, širší rozpětí hodnot metod: 162–176 cm), zachovalost L++ P++/P+++ (zachovalá větší část lebky, téměř kompletně měřitelné dolní končetiny, ale u zbytku jen některé lokální rozměry); lebka: krátkolebá, spíše rhomboidní a bombovitá, hyperbrachykranní (86,8), orthokranní (72,4) a tapeinokranní (83,4), horní patro poměrně leptostaphylinní (77,6) a brachyuranní (122,4), postkrania: eurybrachní (90,9 dx, 90,5 sin), eurolešní (80,8 dx), euryměšní (93,5 dx, 90,9 sin), slabý pilastr (103,7 dx, 100,0 sin), platykněšní (64,9 dx) až mesokněšní (68,6 sin).

Svalové úpony na postkraniaálním skeletu nebyly příliš výrazné a svalstvo obecně bylo namáháno se střední zátěží (lateralita nerozpoznána). Ze zjištění se jeví, že osoba také dávala při chůzi důraz na pravou nohu (větší zatížení dlouhých kostí). Na svůj vysoký věk muž netrpěl typickými kostními chorobami, jako je artróza nebo osteoporóza (naopak měla dochovaná kostra poměrně „mladistvý“ charakter), zato se patologie koncentrovaly v orofaciální oblasti: zubní kámen, paradentóza, hypoplazie, kazy, cysty. Z hlediska funkce bylo zajímavé větší pravostranné opotřebení zubní skloviny (obdobné jako u jedince z hrobu č. 441), vyplývající zřejmě ze stravovací preference jedné žvýkácké strany čelistí, ale také z kompenzace po ztrátě stoličky na levé straně dolní čelisti. Minimálně v poslední dekádě života nemohl žvýkat už vůbec kvůli intravitální ztrátě stoliček na horní čelisti. Lze se domnívat, že patologický charakter dentice mohl vést minimálně k velké bolesti, což bylo jistě pro tohoto jedince velice traumatizující. Kromě toho bylo možno pozorovat na zbytku dochované pravé pánve a endokraniu lebky malá osteolytická ložiska a na povrchu levé očníce lehkou pórovitost, což by mohlo indikovat možný mnohočetný myelom nebo také krevní onemocnění, obecně poruchu vaskulárního systému. Zvláštností byla exostóza na posledním článku levého palce nohy, která naznačovala deformitu chodidla (vbočený palec) patrně zapříčiněnou špatnou obuví (s úzkou špičkou) nebo pakostnicí (dnou).

S přihlédnutím k doprovodným archeologickým nálezům se lze domnívat, že důstojník z hrobu č. 599 nepatřil za svého aktivního života mezi vojáky s příliš namáhavou činností, nicméně během posledních dekád života trpěl velkými bolestmi v ústní dutině a zřejmě také nějakým krevním onemocněním či dnou.

Závěr

Hroby vyznamenaných důstojníků (tab. 3) se nacházely v různých okrcích karlínského hřbitova. Shodným charakterem bylo uložení nebožtíků do dřevěných rakví, jen rakev z hrobu č. 599 se lišila svojí zdobností: červeně zbarvená, ornamentována řezbami palmových listů. I v orientaci hrobů, resp. těl v rakvích ke světovým stranám byla jistá odlišnost: tři z nich ležely se stejnou orientací západ–východ (hroby č. 26, 509 a 599), jen skelet z hrobu č. 441 ve směru sever–jih; odlišná orientace nebyla ovšem způsobena individuálními důvody, ale celkovým uspořádáním jednotlivých ploch hřbitova.

Nezachovalost koster v hrobech č. 26 a 509 byla patrně zapříčiněna jejich kompletní dekompozicí, neboť kdyby byly ostatky počátkem 20. století exhumovány a přepohřbeny na jiné místo, jistě by jejich výbava, obzvláště vojenská vyznamenání, putovala s nimi.

Obě kostry z hrobů č. 441 a 599 podrobené antropologické analýze (tab. 4) patřily shodně pietně pohřbeným dospělým důstojníkům, vykazují malou či střední zátěž na svalových úponech i menší abnormalitu při postoji či chůzi. Shodně byl také doložen jeden epigenetický znak – crista solei na pravé kosti holenní (tab. 5). U obou koster byl dokumentován také defektivnější charakter chrupu (výraznější pravostranná abraze zubů, střední zubní kámen, množství kazů), což svědčí nejen o velmi špatné ústní hygieně, ale také o stravovacích návycích; jemná horizontální lineární hypoplazie (hypoplastické změny) poukazuje na poruchu vývoje zubní tkáně (přerušená amelogeneze) v raném dětském věku zhruba mezi 2. a 4. rokem života. Toto poškození mohlo nastat při horečnatých stavech, průjemových onemocněních, metabolických poruchách aj. Jistou odlišnost ukazuje knemický index, který indikoval, že jedinec z hrobu č. 599 více namáhal holenní kosti než z osoba z hrobu č. 441; navíc nebylo u něj vyloučeno ani nějaké vaskulární onemocnění.

Tab. 1. Metrické hodnocení pohlaví (Černý – Komenda 1980).

Hrob č.	míra	hodnota dx	hodnota sin	výsledek dx	výsledek sin	% spr. urč.
441	F6	-1,459	-1,976	muž	muž	72,5
	F7	-2,546	-2,114	muž	muž	68,7
	F8	-4,552	-4,552	muž	muž	75,3
599	H1	-0,931	-0,401	muž	muž	79,5
	H7	-2,253	-1,762	muž	muž	84,8
	H8	0,921	-0,156	žena	muž	86,6
	H9	-1,854	-1,854	muž	muž	89,7
	H10	1,010	0,039	žena	žena	88,9
	H1, H7, H9	-2,562	-2,230	muž	muž	90,8
	H1, H7, H8	-1,045	-1,253	muž	muž	89,6
	F1	-2,286	-2,286	muž	muž	78,5
	F2	-2,294	-2,437	muž	muž	79,4
	F6	-0,426	-0,426	muž	muž	72,5
	F7	0,046	-0,386	žena	muž	68,7
	F8	-0,346	-0,346	muž	muž	75,3
	F18	-1,850	-0,253	muž	muž	86,1
	F19	-0,736	1,056	muž	žena	87,5
	F20	-4,865	-3,282	muž	muž	86,7
	F2, F8, F19	-1,379	0,091	muž	žena	88,1
	F2, F8, F20	-4,792	-3,543	muž	muž	87,5

Tab. 2. Hrob. č. 599. Odhad výšky postavy (Sjævoid 1990).

Míra	výška dx (cm)	výška sin (cm)	rozmezí
H1	168,23	165,92	± 4,89
F1	172,69	172,69	± 4,49
F2	171,98	172,59	± 3,96
T1	165,78	167,10	± 4,15
T1b	162,35	163,46	± 4,57

Hrob č.	čtverec	hrobová jáma (cm)	rakev (cm)	orientace rakve/kostry	délka kostry (cm)	poloha kostry	poloha horních končetin	výbava (poloha)
26	D9	200 × 70	dřevěná 200 × 60	Z–V	–	–	–	– ozdobná textilie s kovovými knoflíky (v Z polovině) – vyznamenání
441	F15/G15	200 × 60	dřevěná: 180 × 40	S–J	–	dorzální natažená	překřížené na hrudi	– kovové knoflíky ve střední linii kostry – kovový křížek s Kristem a vyznamenání (levý horní kvadrant hrudníku)
509	C3	nerozpoznána	dřevěná 200 × 60	Z–V (?)	–	–	–	– kovová medaile (v Z části)
599	C6	220 × 80	dřevěná: 200 × 75 (zdobená)	Z–V	170	dorzální natažená	překřížené na břiše	– textilie s kovovými knoflíky ve střední linii kostry – dvě vyznamenání (levý horní kvadrant hrudníku)

Tab. 3. Archeologicko-antropologický rozbor hrobů *in situ*.

Hrob č.	Odhad pohlaví	Odhad věku (kategorie)	Zachovalost	Osteometrie – lebka	Osteometrie – postkraniál	Odhad výšky postavy (cm)
441	muž	30–50 (adultus II / maturus I)	L0 P+	–	– pilastr nevytvořen (90,9 dx/96,9 sin) – eryknemní (81,3 dx/78,1 sin)	–
599	muž	60–70 (senilis)	L++ P++ / P+++	– hyperbrachykranní (86,8) – orthokranní (72,4) – tapeinokranní (83,4) – leptostaphylinní (77,6) – brachyuranní (122,4)	– střední robusticita – slabý pilastr (103,7 dx/100,0 sin) – eurybrachní (90,9 dx/90,5 sin) – eurybrachní (90,9 dx/90,5 sin) – euroleinní (80,8 dx) – platyknemní (64,9 dx) / mesoknemní (68,6 sin)	172,69 ± 4,49 (nadstřední/ vysoká)

Tab. 4. Výsledky antropologické analýzy.

Hrob č.	Epigenetické znaky	Patologie
441	– crista solei (dx/méně na sin)	– asymetrická abraze (více dx) – střední zubní kámen – jemná horizontální lineární hypoplazie (2,7–3,4 let) – kazy (6× korunkový, 1× krčkový) – F dx: výraznější labium mediale lineae asperae, dopředné konvexnější prohnutí diafýzy
599	– facies condylaris bipartita (sin) – foramen infraorbitale (sin) – sulcus palatinus lateralis et medialis (sin/méně na dx) – torus mandibularis (dx/sin) – fovea articularis superior atlantis bipartita (sin) – processus supracondylaris (dx/sin) – crista solei (dx/méně na sin)	– osteolytická ložiska na endokraniu (mnohočetný myelom?) s hematomy – cribra orbitalia (sin) (1. st.) – asymetrická abraze (více dx) – střední zubní kámen – jemná horizontální lineární hypoplazie (2,3–3,6 let) – kazy (4× korunkový, 1× krčkový) – cysty (2× kořenová, 1× unicamerální /granulom?/) – periodontitis – Co dx: osteolytické ložisko na acetabulu (myelom?) – F sin: zvýrazněná tuberositas glutea – Ph dist. I sin: phalanx distalis hallucis exostosis medialis (hallux valgus?)

Tab. 5. Epigenetické znaky a patologie.

Prameny a literatura

- Acsádi, G. – Nemeskéri, J. 1970: History of human life span and mortality. Budapest.
- Aufderheide, A. C. – Rodríguez-Martín, C. 1998: The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology. Cambridge.
- Beneš, O. 2019: „Černý Petr“: česká společnost a Čestný štít protektorátu Čechy a Morava. Rkp. magisterské diplomové práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha.
- Černý, M. – Komenda, S. 1980: Sexual diagnosis by the measurements of humerus and femur. Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého Olomouc – Biologie 2, 147–167.
- Hawlik-van de Water, M. 1993: Die Kapuzinergruft. Begräbnisstätte der Habsburger in Wien. Freiburg – Basel – Wien.
- Hillson, S. 1996: Dental anthropology. Cambridge.
- Horáčková, L. – Strouhal, E. – Vargová, L. 2004: Základy paleopatologie. In: J. Malina (ed.), Panoráma biologické a sociokulturní antropologie, 15. svazek. Brno.
- Iscan, M. Y. – Miller-Shaivitz, P. 1984: Determination of sex from the femur in Black and Whites. Collegium Anthropologicum 8, 169–175.
- Jedlička, R. – Sedlák, L. F. 2014: Armádní kříž z let 1813–1814 zvaný Dělový (200. výročí založení). Signum 6/6, 261–274.
- Kačl, P. – Průchová, E. 2017: Komplex zaniklých hřbitovů v Praze-Karlíně. Archaeologia historica 42/1, 153–185.
- Kačl, P. 2013: Nálezová zpráva ze zjišťovacího archeologického výzkumu provedeného při akci „AFI KARLÍN BUSINESS CENTRE“. Číslo akce Archeo Pro: 1/13 AP.
- Kačl, P. 2017: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu provedeného při akci „AFI KARLÍN BUSINESS CENTRE“. Číslo akce Archeo Pro: 35/13 AP.
- Kačl, P. 2018: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu provedeného při akci „AFI KARLÍN BUSINESS CENTRE“. Číslo akce Archeo Pro: 41/16 AP.
- Kneidl, F. 1923: Dějiny města Karlína. Praha.
- Koláčný, I. 2006: Řády a vyznamenání Habsburské monarchie. Praha.
- Kučera, P. 2004: Kaple vojenského hřbitova v Karlíně aneb znovuzrození kulturní památky, Věstník Klubu Za starou Prahu 3/2004, 23–24.
- Lovejoy, C. O. 1985: Dental wear in the Libben population: Its functional pattern and role in the determination of adult skeletal age at death. American Journal of Physical Anthropology 68, 47–56.
- Lukš, O. 1999: Služební odznaky (kříže) rakouské a rakousko-uherské armády. Signum 3/8, 172–176.
- Lutovský, M. 2021a: Věrnost rakouského důstojníka. K dedikacím Vojenského služebního odznaku. In: Gorgoneion III. Sborník Ing. arch. Martinu Libalovi k osmdesátinám. Praha, 65–74.
- Lutovský, M. 2021b: Vojenský služební odznak rakousko-uherské armády. Numismatický časopis 3,4-2021, 12–17.

- Lutovský, M. 2022: Poslední vyznamenání habsburské říše. Ke stému výročí úmrtí císaře a krále Karla I. Numismatický časopis 5,6-2022, 16–21.
- Lutovský, M. – Anderle, J. 2022: Armádní kříže z let 1813/1814 v Chaurově sbírce. Numismatické listy 75, 2020, 201–215.
- Lutovský, M. – Bravermanová, M. 2007: Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů. Praha.
- Martin, R. – Saller, K. 1957: Lehrbuch der Anthropologie. Stuttgart.
- Měřička, V. 1985: Rakouské pamětní kříže z války 1813–1814. Dělový kříž. Praha.
- Michálkovi, I. a L. 2008a: Zaniklé pražské vojenské hřbitovy. Praha.
- Michálkovi, I. a L. 2008b: Olšany hrdinské. Praha.
- Míka, Z. 2011: Karlín – nejstarší předměstí Prahy. Praha.
- Míka, Z. 2014: Zmizelá Praha. Vojsko a vojenské objekty. Praha.
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 13, 1001–1083, fototab. 13–16.
- Ortner, D. J. 2003: Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains (2nd ed.). London.
- Ortner, M. Ch. – Ludwigstorff, G. 2019: Österreichs Orden und Ehrenzeichen. Teil II/Band 1, 2. Die kaiserlich-königlichen staatlichen Auszeichnungen, Ehrenzeichen, Medaillen etc. bis 1918. Wien.
- Podlaha, A. – Šittler, E. 1901: Soupis památek historických a uměleckých v království českém. XV. díl. Politický okres Karlínský. Praha.
- Preusz, M. 2017: Zlaté rouno z bronzu. Katolický vojenský přívěsek z bojiště u Rozvadova/Waidhausu 1621. Archeologie západních Čech 12, 170–186.
- Reid, D. J. – Dean, M. C. 2000: Brief Communication: The Timing of Linear Hypoplasias on Human Anterior Teeth. American Journal of Physical Anthropology 113, 135–139.
- Rösing, F. W. 1977: Methoden und Aussagemöglichkeiten der anthropologischen Leichenbrandbearbeitung. Archäologie und Naturwissenschaften 1, 53–80.
- Sazmová, V. 1975: Possibilities of Evaluating Alveolus Resorption with Regard to the Age of the Osteological Material. Scripta Medica Brno 48, 293–297.
- Sjøvold, T. 1990: Estimation of Stature from Long Bones Utilizing the Line of Organic Correlation. Human Evolution 5, 431–447.
- Staňková, V. 2020: Praha 8 – Karlín, Invalidovna – Sokolovská 24/136, parc. č. 695, 696. Předběžná zpráva – zjišťovací archeologický výzkum NPÚ ú. o. p. v Praze (č. př. ARÚ: C-202003908). Praha.
- Steiner, J. C. 1993: Die Militärdienstzeichen 1849 bis 1989. Wien.
- Stloukal, M. – Dobšíková, M. – Kuželka, V. – Stránská, P. – Velemínský, P. – Vyhnánek, L. – Zvára, K. 1999: Antropologie. Příručka pro studium kostry. Praha.
- Špatný, J. 2000: Kníže Václav Antonín Kounic a Řád sv. Štěpána. Signum 3/11, 12–16.
- Švankmajer, M. 2004: Čechy na sklonku Napoleonských válek 1810–1815. Praha.
- Vallois, H. V. 1937: La durée de la vie chez l'homme fossile. L'Anthropologie 47, 499–532.
- Militär-Schematismus der österreichischen Kaiserthumes. Wien, Hof- und Staats- Druckerey, 1828. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:83cf4340-218b-11e9-b427-005056827e51> [21. 8. 2023].
- Schematismus für das Königreich Böhme auf das Jahr 1835. Prag, Schönfeld, 1789–1851. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:41922200-d694-11e8-9445-5ef3fc9bb22f> [21. 8. 2023].

Imperial officers in the light of archaeology, phaleristics and anthropology

On selected graves from the abandoned military cemetery in Prague-Karlín

In 2022–2023, extensive archaeological and anthropological investigations were carried out in a part of an abandoned officers' cemetery founded in 1801 which, until 1890, was used for burial of commanders and officers of the Prague city garrison, retired officers residing in Prague or those who were spending

their late years in the nearby Invalidovna building. The excavation was triggered by the construction of new administrative buildings. In addition to a large number of skeletal remains, also numerous objects were found which provide information both about 19th-century funerary customs and the material culture of that period – these include burial clothes of both soldiers and civilians and objects with which they were buried. This contribution focuses on a small but remarkable segment of this rich collection of movable finds – military decorations.

The clothes of the person buried in grave 026 contained, among others, the remains of the end part of a sleeve, 10 buttons, a **Military officers' badge awarded for 25 years of service** and two more small objects. Grave 441 contained 15 buttons, a crucifix and a **Military cross from 1813/1814** which used to be part of the deceased's clothing and personal belongings. Grave 509 contained only one artefact, an **1873 war medal**. Grave 599 was exceptional due to its remarkably well preserved coffin. The skeleton belonged to a moderately robust man aged 60-70 with a body height of about 172cm. The preserved grave goods consisted of 23 buttons, a devotional medal and two decorations (a **Military officers' badge awarded for 25 years of service** and an **1873 war medal**).

Thus, the excavation yielded a total of five military awards deposited in four graves: a Military ('gunnery') cross from 1813/1814, two Military officers' badges and two 1873 war medals. The first-mentioned decoration was awarded on a one-time basis at the end of the Napoleonic Wars, the others cannot in principle be dated more precisely than to the broad interval between the introduction of the military decoration and the end of the Karlín cemetery – military decorations were often awarded throughout their entire existence without significant changes. Due to their long-term placement in soil, the objects are significantly damaged. Generally speaking, these are more or less common decorations, which are abundantly represented in almost all phaleristic collections containing Austro-Hungarian items. However, the grave context is remarkable here, as wearable military decorations were usually not placed in graves and became family heirlooms instead. Thus, the burial of an officer with all his awards can probably be explained by the absence of close family members.

Graves 26 and 509 did not contain any skeletal material, therefore only skeletons from graves 441 and 599 could be analysed. Both skeletons belonged to piously buried adult officers whose muscle attachments were subjected to little to moderate stress and whose posture or gait demonstrated minor abnormalities. An epigenetic feature (crista solei in the right tibia) was documented in both cases. Defective dentitions were also observed in both skeletons, which is not only indicative of a very poor oral hygiene but also of dietary habits. A certain difference was shown by the knemic index which indicated that the individual in grave no. 599 had put more strain on his tibiae than the individual in grave no. 441. In addition to this, some vascular disease of this individual is not ruled out.

English by *Jan Machula*

Fig. 1. A – projection of the ground plan of the original Invalidovna building onto the current cadastral map (the implemented part of the building project is highlighted in grey), B – approximate extent of a group of abandoned cemeteries.

Fig. 2. Segment of a plan of Prague from 1885 (A – probable morgue building, B – still existing chapel in the officers' part of the cemetery, C – abandoned chapel within the Evangelical cemetery).

Fig. 3. View from Vítkov Hill towards the north, around 1850. In the foreground, there is the Karlín cemetery with a chapel.

Fig. 4. Approximate extent of the earthmoving works accompanying construction projects in 2013 (blue) and 2022–2023 (red) in the area of the abandoned cemetery.

Fig. 5. Tombs destined for the reburial of skeletal remains from the abandoned cemetery.

Fig. 6. General plan showing the excavation of the officers' part of the cemetery in 2022–2023. Graves containing military decorations are marked in yellow.

Figs. 7–9. Grave 026 with a Military officers' badge awarded for 25 years of service.

Figs. 10–12. Grave 441 with a Military cross from 1813/1814.

Figs. 13–14. Grave 509 with an 1873 war medal.

Figs. 15–22. Grave 599 with a Military officers' badge awarded for 25 years of service, an 1873 war medal and a silver devotional medal.

Fig. 23. Military cross from 1813/1814 (private collection).

Fig. 24. Field marshal Joseph Radetzky von Radetz with a Military cross from 1813/1814.

Fig. 25. Military officers' badge awarded for 25 years of service (private collection).

Fig. 26. 1873 war medal (private collection).

Figs. 27–28. Parts of gravestones with carved decorations can unfortunately not be assigned to particular graves.

Fig. 29. Charles's military cross from WW I, found with the help of a metal detector outside the cemetery.

Fig. 30. Charles's military cross (private collection).

Fig. 31. Grave 441. Schematic drawing showing the degree of completeness of the skeleton.

Fig. 32. Grave 441. Moderate tartar on the teeth of the upper jaw.

Fig. 33. Grave 441. Flexion of the diaphysis of the right femur (top).

Fig. 34. Grave 599. Schematic drawing showing the degree of completeness of the skeleton.

Fig. 35. Grave 599. Skull: osteolytic deposits on the endocranium.

Fig. 36. Grave 599. Upper jaw – sulcus palatinus lateralis et medialis (white arrows), unicameral bone cyst (black arrow).

Fig. 37. Grave 599. Lower jaw viewed from the left: periodontitis, tartar, hypoplasia, intravital loss of a molar tooth.

Fig. 38. Grave 599. Tibiae: crista solei.

Fig. 39. Grave 599. Distal phalanx of the big toe of the left foot: phalanx distalis hallucis exostosis medialis.

Martin Vyšehlid, Archaia Praha, z. ú., Vratislavova 20/22, 128 00 Praha 2
vysohlidm@archaia.cz

Michal Lutovský, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšínami 448/3, 100 00 Praha 10
m.lutovsky@seznam.cz

Roman Bortel, Archaia Praha, z. ú., Vratislavova 20/22, 128 00 Praha 2
gaston@post.cz

